

Povezanost kulture i turizma na primjeru Zadarske županije

Mirkov, Antonio

Master's thesis / Specijalistički diplomski stručni

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **The University of Applied Sciences Baltazar Zaprešić / Veleučilište s pravom javnosti Baltazar Zaprešić**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:129:619611>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-27**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository of the University of Applied Sciences Baltazar Zaprešić - The aim of Digital Repository is to collect and publish diploma works, dissertations, scientific and professional publications](#)

VELEUČILIŠTE
s pravom javnosti
BALTAZAR ZAPREŠIĆ

Zaprešić
Specijalistički diplomski stručni studij
Financijski menadžment

ANTONIO MIRKOV

POVEZANOST KULTURE I TURIZMA NA PRIMJERU
ZADARSKE ŽUPANIJE

SPECIJALISTIČKI DIPLOMSKI RAD

Zaprešić, 2019. godine

VELEUČILIŠTE
s pravom javnosti
BALTAZAR ZAPREŠIĆ
Zaprešić
Specijalistički diplomski stručni studij
Financijski menadžment

SPECIJALISTIČKI DIPLOMSKI RAD

POVEZANOST KULTURE I TURIZMA NA PRIMJERU
ZADARSKE ŽUPANIJE

Mentor:

dr.sc. Pave Ivić

Apsolvent:

Antonio Mirkov

Naziv kolegija:

Budžetiranje kapitala

JMBAG studenta:

0234039048

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Predmet istraživanja	1
1.2. Ciljevi istraživanja	1
1.3. Istraživačka pitanja	2
1.4. Metodologija istraživanja	2
1.5. Struktura rada	2
2. POJMOVNO ODREĐENJE KULTURE I TURIZMA	3
2.1. Pojmovno određenje kulture i kulturne baštine	3
2.2. Pojmovno određenje turizma	5
3. ODNOS IZMEĐU KULTURE I TURIZMA	7
3.1. Utjecaj kulture na razvoj turizma	7
3.2. Utjecaj turizma na kulturu	10
4. KULTURNI TURIZAM	13
4.1. Turizam kulturne baštine	15
4.2. Umjetnički turizam	15
4.3. Kreativni turizam	16
4.4. Urbani kulturni turizam	17
4.5. Kulturni turizam u ruralnim sredinama	18
5. KULTURNI TURIZAM NA PODRUČJU ZADARSKE ŽUPANIJE	20
5.1. Kulturno-povijesna spomenička baština kao atrakcijska osnova u kulturnom turizmu Zadarske županije	20
5.2. Nematerijalna kulturna baština kao osnovica za razvoj kulturnog turizma Zadarske županije	28
5.3. Pojavni oblici turizma i kulturnog turizma u Zadarskoj županiji	33
6. SMJERNICE ZA DALJNI RAZVOJ KULTURNOG TURIZMA NA PODRUČJU ZADARSKE ŽUPANIJE	37
7. ZAKLJUČAK	39
LITERATURA	40
POPIS SLIKA	43

Sažetak

U radu se obrađuje povezanost kulture i turizma na primjeru Zadarske županije. Kultura je snažan pokretački čimbenik u turizmu s obzirom da brojne turiste privlači jedinstvenog kulturnog identiteta, nasljeđa i kulturna baštine pojedinih turističkih destinacija. Sinergija kulture i turizma ogleda se u kulturnom turizmu kao selektivnom obliku turizma. Istraživanje pokazuje da je nepokretna i pokretna spomenička kulturna baština zajedno s nematerijalnom kulturnom baštinom Zadarske županije u velikoj mjeri valorizirana kroz turizam povijesne baštine, umjetnički turizam, kreativni te urbani kulturni turizam. U ruralnim i otočnim područjima je potrebno poduzeti akcije turističke valorizacije postojećih kulturnih resursa kako bi se stvorila atrakcijska osnova i omogućio uravnoteženiji regionalni razvoj kulturnog turizma s osobitim naglaskom na turizam povijesne baštine, ali i kreativni turizam u kojem turisti nisu samo promatrači već i sudionici te stvaratelji novih sadržaja s kulturnom vrijednošću i značajem.

Ključne riječi: kultura, turizam, kulturni turizam, umjetnički turizam, kreativni turizam, urbani i ruralni kulturni turizam, Zadarska županija

Abstract

The paper deals with the connection between culture and tourism on the example of the Zadar County. Culture is a powerful driving force in tourism, given that many tourists are attracted by the unique cultural identity and cultural heritage of individual tourist destinations. The synergy of culture and tourism is reflected in cultural tourism as a selective form of tourism. The research shows that the immovable and movable monumental cultural heritage together with the intangible cultural heritage of the Zadar County is largely valued through the tourism of historic heritage, artistic tourism, creative and urban cultural tourism. It is necessary to undertake actions of tourism valuation of existing cultural resources in rural and island areas of the Country. The goal of touristic valuation of cultural resources is to create an attractive basis and provide a more balanced regional development of cultural tourism with a particular emphasis on the tourism of historical heritage, as well as creative tourism. Creative tourists are not only observers but also participants and creators of new contents with cultural value and significance.

Keywords: culture, tourism, cultural tourism, artistic tourism, creative tourism, urban and rural cultural tourism, Zadar County

1. UVOD

Kultura i turizam su međusobno povezane i međusobno uvjetovane pojave. U suvremenom društvu obilježenom globalizacijom i unifikacijom kulturnih normi, obilježja lokalne, regionalne i nacionalne kulture postaju sve snažniji motiv u donošenju odluka o turističkim putovanjima. Turizam, s druge strane, utječe na revitalizaciju kulturne baštine i očuvanje kulturnog identiteta destinacije ukoliko se primjenjuje načelo održivog razvoja u upravljanju turizmom, utemeljeno na izvornosti i autentičnosti sadržaja. Kako je kultura sve značajniji pokretač turističkih putovanja, razvio se zaseban selektivni oblik turizma, a to je kulturni turizam. Kulturni turizam ima značajnu funkciju u produljenju sezone i poticanju uravnoteženog regionalnog razvoja.

1.1. Predmet istraživanja

U radu se obrađuje povezanost između kulture i turizma na primjeru Zadarske županije. Zadarska županija ima bogatu povijesnu tradiciju te iznimnu kulturno-povijesnu baštinu kao i brojne oblike nematerijalne kulturne baštine. Kulturni sadržaji utječu na ukupan stupanj destinacijske privlačnosti, a diferencijacija i borba za konkurentsku prednost provodi se putem ulaganja u prepoznatljive i jedinstvene oblike kulturnog turizma. Na temelju analize stanja u kulturnog turizmu županije, izvode se smjernice za njegovo unaprjeđenje u budućim razdobljima.

1.2. Ciljevi istraživanja

Osnovni ciljevi istraživanja su utvrditi kakav je odnos između kulture i turizma u Zadarskoj županiji te utvrditi u kojoj su mjeri iskorišteni potencijali razvoja kulturnog turizma na županijskoj razini. Specifični ciljevi istraživanja su:

- Istražiti prirodu međuovisnosti između kulture i turizma,
- Prikazati značajke materijalne i nematerijalne kulturne baštine Zadarske županije,

- Utvrditi kako je kulturna baština valorizirana u sklopu kulturnog turizma Zadarske županije,
- Preporučiti smjernice za daljnji uravnoteženi razvoj kulturnog turizma na županijskoj razini.

1.3. Istraživačka pitanja

Istraživačka pitanja u radu su:

- Kakva je povezanost kulture i turizma u Zadarskoj županiji?
- Koji su pojavni oblici kulturnog turizma razvijeni na području županije?
- Kako dodatno unaprijediti sadržaje kulturnog turizma na razini Zadarske županije?

1.4. Metodologija istraživanja

Rad je napisan na temelju sekundarnih izvora podataka iz dostupne literature u knjigama, časopisima i na Internetu. Metoda analize i sinteze i deskriptivna metoda korištene su kako bi se opisala povezanost kulture i turizma u Zadarskoj županiji. Na temelju deskriptivne metode i metode klasifikacije su prikazani pojavni oblici kulturnog turizma u zadarskoj županiji. Metodom konkretizacije se izvode smjernice za unaprjeđenje kulturnog turizma na županijskoj razini.

1.5. Struktura rada

Rad je podijeljen na ukupno sedam poglavlja. Nakon uvodnog poglavlja u kojem su predstavljeni predmet, ciljevi, istraživačka pitanja, metodologija i struktura rada, u narednim poglavljima je dato pojmovno određenje kulture, turizma i kulturnog turizma. U petom poglavlju rada opisana je kulturno-povijesna baština Zadarske županije te je naveden prikaz pojedinih pojava oblika kulturnog turizma na odabranom području. Smjernice za unaprjeđenje kulturnog turizma navedene su u šestom poglavlju rada, dok je zaključak istraživanja prikazan u sedmom poglavlju rada.

2. POJMOVNO ODREĐENJE KULTURE I TURIZMA

Turizam i kultura nalaze se u odnosu snažne međuovisnosti i povezanosti s obzirom na činjenicu da su kulturne atrakcije materijalne i nematerijalne prirode važan privlačan čimbenik koji potiče turistička kretanja na razini određene turističke destinacije. S druge strane, razvoj turizma na razini destinacije potiče revitalizaciju i nove oblike valorizacije ukupne kulturne baštine u svijetu i Hrvatskoj. Prije detaljnijeg opisa odnosa kulture i turizma koji se ogleda u kulturnom turizmu kao specifičnom obliku turizma, definirani su ključni pojmovi u istraživanju – kultura i turizam.

2.1. Pojmovno određenje kulture i kulturne baštine

Kultura predstavlja složen i višedimenzionalan fenomen koji je složen za definiranje. Pojam kultura izveden je iz latinske riječi *colere*, što znači kultivirati ili uzgojiti. Pojam kultura odnosi se na sve obrasce ljudske aktivnosti i simboličke strukture koje su odraz normi, vrijednosti, vjerovanja i običaja u određenom društvu. S obzirom da je kultura društvena pojava, njome se primarno bavi sociologija, ali i kulturna antropologija koja je fokusirana na određivanja sličnosti i razlika u pojedinim kulturama. Kultura predstavlja „složenu cjelinu koja uključuje znanje, vjerovanja, umjetnost, moral, zakon, običaje i sve druge sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva.“¹ Na temelju navedene definicije je moguće zaključiti da je kultura inkluzivan društveni koncept koji se sastoji od niza međusobno povezanih varijabli.

Prema Haralambosu kultura ima četiri glavna značenja, od kojih su prve dvije definicije kulture elitističke i uključuju razlike u stupnju moći pojedinih društvenih slojeva. Haralambos ističe četiri definicije kulture²:

- „Definicija kulturu označuje kao stanje duha, kad ljudi teže ideji usavršavanja, individualnog ljudskog postignuća, i ta definicija je elitistička jer neke aspekte svojstvene ljudima smatra nadmoćnim drugim aspektima,

¹ Reisinger, Y., Dimanche, F. (2010). *International tourism*. London: Routledge, str. 86.

² Haralambos, M. Holborn, M. (2002) Sociologija; poglavlje Kultura i identitet. Zagreb: Golden marketing, str. 883.

- Definicija kulturu povezuje s civilizacijom što je također elitistički pristup, budući da kulturu nekog društva smatra nadmoćnom drugim društvima,
- Definicija kulturu doživljava visokom kulturom budući da je kolektivni skup umjetničkih i intelektualnih djela unutar nekog društva,
- Definicija kulture prema Ralphu Lintonu govori da kultura jednog društva jest način života njegovih pripadnika; zbirka ideja i navika što ih uče, dijele i prenose iz naraštaja u naraštaj. Kultura u tom značenju praktički uključuje cjelinu predmeta sociologije.“

Kultura je stanje duha koje stremi usavršavanju, a usavršavanje se postiže obrazovanjem i stjecanjem znanja. Kultura se stječe tijekom procesa socijalnog učenja te je ona odraz društvenog okruženja u kojem se pojedinac razvija. Kulturu su stvorili ljudi i ona predstavlja „društveno ljepilo“ određene zajednice te se odnosi na povijest nacije, regije, ili skupina ljudi kao i na tradiciju, običaje, arhitekturu, glazbu ili likovnu umjetnost. Kultura je odraz načina života skupine ljudi ili cijelog društva te pokazuje koje standarde i kriterije pojedine društvene skupine koriste u procesu odlučivanja i u obrascima ponašanja. Na temelju normi, vrijednosti i simbola koji su elementi određene kulture, moguće je interpretirati, razumjeti i predvidjeti ponašanje drugih. Ponašanje sukladno određenim kulturno zadanim obrascima smatra se preduvjetom pripadnosti određenoj društvenoj zajednici.

Za razvoj turizma je osobito važna kulturna baština kao značajna turistička atrakcija na destinacijskoj razini. Pod pojmom kulturna baština se podrazumijeva ukupnost materijalnog i nematerijalnog povijesnog naslijeđa određenog naroda ili društvene skupine, a materijalna kulturna baština može biti u pokretnom ili nepokretnom obliku.³ Zbog činjenice da kulturna baština uključuje materijalne i nematerijalne elemente karakteristične za određene društvene skupine, cjelokupan doživljaj turista u destinaciji je potrebno prožeti elementima lokalne kulture.

Materijalna kulturna baština uključuje građevine i povijesna mjesta, spomenike, artefakte itd., koje se smatraju vrijednima očuvanja za budućnost. To uključuje predmete značajne s arheološkog, antropološkog i etnološkog, tehnološkog ili umjetničkog aspekta. Materijalna kulturna baština temelj je za proučavanje ljudske povijesti. Njezino očuvanje odraz je poštovanja prema povijesti i kulturi određenog naroda. Očuvani objekti također su odraz

³ Hasenay, D., Krtalić, M., Šimunić, Z. (2011). Obrazovanje studenata informatologije o čuvanju i zaštiti kulturne baštine–temeljna znanja i njihov prijenos u praksu. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 57(25), 61-75.

kolektivnih sjećanja koja povezuju ljude određene kulture stvarajući simboličku i opipljivu sponu s prošlošću i vlastitim identitetom. Materijalna ili opipljiva kulturna baština posjeduje privlačnu snagu za turiste željne upoznavanja kulture određenog naroda i upoznavanje njegove povijesti. Ona je istodobno jasan svjedok povijesnih događanja i misteriozni nositelj tajni prošlosti.⁴

U ranijim razdobljima se u kulturnu baštinu ubrajala isključivo materijalna ili opipljiva baština. Međutim, UNESCO (*eng. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*), odnosno Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu uvela je i kategoriju nematerijalne kulturne baštine kako bi se osigurala adekvatna zaštita običaja, usmene predaje i folklora određenih kulturnih skupina. Potreba za očuvanjem nematerijalne kulturne baštine postala je osobito izražena u razdoblju globalizacije u kojem kultura postaje uniformirana, a bogatstvo nematerijalne kulture koja se prenosi s koljena na koljeno u opasnosti je od izumiranja.

UNESCO je donio Konvenciju o očuvanju neopipljive kulturne baštine 2003. godine. Nematerijalna ili neopipljiva kulturna baština se može podijeliti na „oralne tradicije i izraze, izvedbene umjetnosti, društvene prakse, rituale i svečane događaje, znanja o prirodi i svemiru te tradicionalno zanatstvo i majstorstvo.“⁵ Potreba za donošenjem Konvencije o očuvanju neopipljive kulturne baštine nastala je uslijed vrlo kompleksnih društvenih i gospodarskih promjena koje su ugrozile opstojnost tradicijske kulture. Te se promjene odnose na trendove urbanizacije i migracije stanovništva koje otežavaju mogućnost usmene predaje kao osnovnog načina za prenošenje tradicijske kulture.

2.2. Pojmovno određenje turizma

Turizam je u suvremenom svijetu rastuća industrija. Bit turizma je u napuštanju stalnog mjesta boravka u svrhu ispunjenja turističkih potreba i motiva, a to su odmor, razonoda i relaksacija. „Turizam je skup odnosa i pojava koje proizlaze iz putovanja i boravka posjetitelja nekog

⁴ UNESCO. Tangible cultural heritage. Dostupno na: <http://www.unesco.org/new/en/cairo/culture/tangible-cultural-heritage> (18.02.2019.)

⁵ Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, Narodne novine, Međunarodni ugovori br. 5/05,5/07.

mjesta, ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište i ako s takvim boravkom nije povezana nikakva gospodarska djelatnost“⁶.

Osim navedene službene definicije turizma koju je prihvatilo Udruženje Aiest na temelju definicije Hunzikera i Krapfa iz 1942. godine, postoji još niz definicija turizma. Definicija turizma prema UNWTO (eng. *United Nations World Tourism Organization*), odnosno Svjetskoj turističkoj organizaciji glasi: „Sve aktivnosti osoba koje otputuju na mjesta izvan njihova mjesta redovnog boravka zbog razonode, posla ili drugih razloga, te na tim mjestima borave kraće od razdoblja od jedne godine u komadu.“⁷

Temeljni uvjeti nastanka turističkog putovanja su dobrovoljnost i privremenost. Turistička putovanja nisu vezana uz lukrativne svrhe, već se putuje turisti odlučuju na putovanja u cilju zadovoljavanja potreba za razonodom, odmorom i rekreacijom. Turistička kretanja receptivnim područjima donose značajnu gospodarsku i društvenu vrijednost. Ekonomski utjecaj turizma je vidljiv u povećanju nacionalnog dohotka i utjecaju na platnu bilancu putem deviznih prihoda od stranih turista. No, značaj turizma je i neekonomski značaj koji se ogleda u obrazovanju, kulturi, sportu, politici i ljudskim moralnim vrijednostima, a osobito u proširenju vidika i razvoju međusobne tolerancije putem uključenosti u turistička kretanja.

Turizam je prošao kroz brojne razvojne faze u različitim povijesnim razdobljima. U 19. stoljeću se razvija turizam privilegiranih klasa ili elitistički oblik turizma namijenjen isključivo aristokraciji, a taj se oblik turizma razvija pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja, prvenstveno na inicijativu pokreta *povratka prirodi* filozofa Jean Jacques Rousseaua. Turizam postaje dostupan širokim društvenim slojevima i stječe masovna obilježja u razdoblju nakon dva svjetska rata, a osobitu ekspanziju bilježi od 1960.-ih godina nadalje. Međutim, već nakon 1990.-ih godina dolazi do spoznaja o negativnim učincima masovnog turizma na destinacijski razvoj i njezine nosive kapacitete te se u duhu održivog razvoja počinju razvijati specifični ili selektivni oblici turizma. To su nautički turizam, kongresni turizam, wellness i spa turizam, ruralni i ekološki turizam te kulturni turizam.⁸ Turizam je danas vrlo dinamična i konkurentna industrija koja zahtijeva sposobnost stalnog prilagođavanja promjenjivim potrebama i željama kupaca, budući da su zadovoljstvo, sigurnost i užitek kupca u fokusu turističke djelatnosti.

⁶ Definicija udruženja Aiest, prema Hunziker W., Krapf K.: Grundniss der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre, Polygraphischer Verlag AG, Zürich, 1942., str. 23.

⁷ UNWTO. Definitions of tourism. Dostupno na: <http://publications.unwto.org/publication/UNWTO-Tourism-definitions> (16.02.2019.)

⁸ Petrić, L. (2003). *Osnove turizma*. Split: Ekonomski fakultet.

3. ODNOS IZMEĐU KULTURE I TURIZMA

Odnos između kulture i turizma se obrađuje na dvjema razinama. Prva razina uključuje analizu utjecaja kulture na razvoj turizma. Na drugoj razini se analizira povratni utjecaj turizma na kulturu i kulturnu baštinu određenog receptivnog turističkog područja (turističke destinacije) s posebnim naglaskom na prednosti i nedostatke utjecaja turističkih kretanja na kulturnu baštinu. Između turizma i kulture je procesom destinacijskog upravljanja potrebno razviti obostrano koristan odnos koji može ojačati privlačnost i konkurentnost regija i zemalja.

3.1. Utjecaj kulture na razvoj turizma

Kultura je sve važniji element turističkog proizvoda te su kulturne atrakcije vrlo važan element koji utječe na razvoj prepoznatljivosti turističke destinacije u kompetitivnom i dinamičnom okruženju na međunarodnom turističkom tržištu. „Kulturno nasljeđe daje određenu autentičnost destinaciji, čini je prepoznatljivom i drukčijom i na njemu se često temelji konkurentska prednost u odnosu prema drugim destinacijama.“⁹ Stvaranje jake veze između turizma i kulture stoga može pomoći destinacijama da postanu atraktivnije i konkurentnije kao mjesta za život, posjete, rad i ulaganja.

Materijalni i nematerijalni kulturni sadržaji predstavljaju privlačan čimbenik na razini turističke destinacije. U tom je smislu važno razlikovati kulturne resursne koji su potencijalni, a neiskorišteni elementi kulturne ponude destinacije i turističke atrakcije kao kulturne resurse koji su valorizirani u ukupnoj destinacijskoj turističkoj ponudi. Kako bi se uspješno upravljalo ukupnom destinacijskom ponudom u cilju izgradnje konkurentske prednosti, nužno je usvojiti osnovnu funkcionalnu klasifikaciju potencijalnih i realnih turističkih atrakcija, između ostalog i kulturnih atrakcija u turizmu (tablica 1).

⁹ Vrtiprah, V. (2006). Kulturni resursi kao činitelj turističke ponude u 21. stoljeću. *Ekonomska misao i praksa*, (2), 279-296.

Tablica 1. Osnovna funkcionalna klasifikacija potencijalnih i realnih turističkih atrakcija

Osnovne vrste atrakcija	Pripadajući motiv/aktivnost
1. Geološke značajke prostora	sportska rekreacija dokoličarska edukacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi
2. Klima	odmor i oporavak sportska rekreacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi
3. Voda	odmor i oporavak sportska rekreacija dokoličarska edukacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi
4. Biljni svijet	odmor i oporavak zadovoljstvo sportska rekreacija nedokoličarski motivi
5. Životinjski svijet	dokoličarska edukacija zadovoljstvo sportska rekreacija nedokoličarski motivi
6. Zaštićena prirodna baština	dokoličarska edukacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi
7. Zaštićena kulturno-povijesna baština	dokoličarska edukacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi
8. Kultura života i rada	dokoličarska edukacija nedokoličarski motivi
9. Znamenite osobe i povijesni događaji	zadovoljstvo dokoličarska edukacija nedokoličarski motivi
10. Manifestacije	dokoličarska edukacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi
11. Kulturne i vjerske ustanove	zadovoljstvo dokoličarska edukacija nedokoličarski motivi
12. Prirodna lječilišta	Odmor i oporavak Sportska rekreacija Zadovoljstvo Nedokoličarski motivi
13. Sportsko-rekreacijske građevine i tereni	sportska rekreacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi
14. Turističke staze, ceste i putovi	sportska rekreacija odmor i oporavak dokoličarska edukacija zadovoljstvo nedokoličarski motivi

Osnovne vrste atrakcija	Pripadajući motiv/aktivnost
15. Atrakcije zbog atrakcija	sportska rekreacija dokoličarska edukacija zadovoljstvo
16. Turističke paraatrakcije	nedokoličarski motivi

Izvor: obrada autora prema Kušen (2002)

Iz tablice koja prikazuje osnovnu funkcionalnu klasifikaciju turističkih atrakcija je vidljivo da se atrakcije mogu podijeliti na prirodne, kulturne i paraatrakcije, odnosno „atrakcije radi atrakcija“ koje nisu odraz autentične turističke ponude (primjerice, Eiffelov toranj u Las Vegasu).

Kulturne atrakcije određene turističke destinacije čini zaštićena kulturna baština. Kulturna baština zaštićena međunarodnoj razini od strane UNESCO-a predstavlja posebnu diferencijacijsku prednost u ukupnom destinacijskom razvoju. Znamenite povijesne ličnosti drugi su aspekt ukupne kulturne ponude destinacije koji predstavlja privlačan čimbenik za turiste jer omogućuje bolje upoznavanje i razumijevanje kulture, povijesti i načina života lokalnog stanovništva. Posjet kulturnim i vjerskim ustanovama poput muzeja i crkvi značajan je pojavni oblik kulturnog turizma.

Osim materijalnih elemenata kulturne baštine, iznimno važnu privlačnu ulogu u razvoju destinacijskog turizma imaju i nematerijalni elementi kulturne baštine koji se ogledaju u prezentaciji kulture i načina života i rada lokalnog stanovništva te u održavaju kulturno-povijesnih manifestacija koje su poprište za prezentaciju, a time i za očuvanje nematerijalne tradicijske baštine koja se sastoji u izvedbi tradicionalnih pjesmi i plesova, priča i mitova te predstavljaju tradicijskih zanata i vjerovanja.

Prethodno predstavljeni elementi kulturne ponude autentičan su odraz kulture lokalnog stanovništva. U suvremenom turizmu se razvijaju i paraatrakcije, odnosno „atrakcije zbog atrakcija“ koje nisu iskaz tradicije i baštine te su odraz trenda komercijalizacije destinacijske turističke ponude.¹⁰

¹⁰ Jelinčić, D. A. (2012). Culture or Heritage? The Problem of Intangibility: a comment. *Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, 42(35), 30-33.

3.2. Utjecaj turizma na kulturu

Turizam ima pozitivne i negativne učinke na kulturu i kulturnu baštinu receptivnih turističkih područja. Za brojne pojavne oblike kulturne baštine, a osobito za nematerijalnu kulturnu baštinu koja je u opasnosti od izumiranja, turizam predstavlja posljednje utočište za prepoznavanje, razvoj, ponovnog otkrivanja i povezivanje s lokalnom baštinom.

Positivan utjecaj turizma na kulturu se ogleda u činjenici da turizam nanovo budi interes za očuvanjem i revitalizacijom baštine. Ekonomska valorizacija kulturne baštine proizlazi iz činjenice da se ista ne može održavati isključivo iz sredstava državnog proračuna. U budućnosti će ekonomsko vrednovanje spomeničke baštine uvelike utjecati i na obujam obavljanja konzervatorskih radova te mjere zaštite baštine. Program revitalizacije kulturne baštine treba uključivati:

- „Ekonomsko restrukturiranje, što znači da program ne podržava zatečeno stanje već potiče nove ekonomske sadržaje i odnose koji će stvoriti gospodarsku osnovu za uspješnu provedbu programa,
- Organizaciju procesa revitalizacije, što pretpostavlja izradu organizacijskog sustava, tj. proces kooperacije između svih važnih čimbenika čija je djelatnost ili drugi interesi u svezi sa projektom,
- Promidžbu programa, tj. dobru marketinška prezentacija programa radi privlačenja pozornosti investitora,
- Dizajniranje, tj. vraćanje nekadašnjeg sjaja i ugođaja spomeničkog objekta ili cjeline kroz revitalizaciju.“¹¹

U sklopu upravljanja destinacijskim turističkim razvojem se osiguravaju potrebni materijalni, financijski i kadrovski resursi za očuvanje i revitalizaciju kulturne baštine, oživljavanje običaja i tradicije te se generira kanal za prezentaciju i učenje o kulturnoj baštini. Predstavljanje kulturne baštine kroz turizam utječe na povećanje međukulturalnih interakcija, bolje razumijevanje i poštovanje kulturnog naslijeđa, održavanje i čuvanje lokalne kulture, umjetnosti, obrta i tradicije te na jačanje kulturnog i tradicijskog identiteta lokalnog

¹¹ Geić, S. (2002). *Turizam i kulturno-civilizacijsko naslijeđe*. Split: Veleučilište u Splitu, str. 140.

stanovništva u receptivnim turističkim područjima.¹² Uslijed činjenice da kulturna baština predstavlja atrakcijsku osnovu u razvoju turizma, dionici u lokalnoj zajednici razvijaju svijest o potrebi održivog upravljanja kulturnim atrakcijama putem izgradnje infrastrukturne osnove za posjet materijalnoj kulturnoj baštini, redovnog obavljanja konzervatorskih radova na kulturnoj baštini te održavanja komponenti nematerijalne baštine živima.

Ulaganjem u kulturnu baštinu se ujedno stvara stabilna osnova za povećanje vanpansionske potrošnje turista putem posjeta kulturno-povijesnim spomenicima i kulturnim manifestacijama, kupnje izvornih i autentičnih suvenira i drugih oblika potrošnje turista koja je posljedica ulaganja u bogatu kulturnu ponudu destinacije.

Negativni utjecaji turizma na kulturu u turističkoj destinaciji ogledaju se u procesima akulturacije, razvoju hibridne kulture kao i u procesu kulturne komodifikacije.¹³ Akulturacija je proces koji se javlja u turističkim destinacijama uslijed koncentracije lokalnog stanovništva isključivo na zadovoljavanje potreba turista do razine koja ih otuđuje od vlastitog kulturnog identiteta. Proces akulturacije uobičajen je u destinacijama s niže razvijenim stupnjem svijesti o vlastitom kulturnom identitetu u kojima lokalno stanovništvo počinje slijediti vrijednosti i stavove, običaje i navike turista koji posjećuju njihovu destinaciju.

Problem akulturacije nastaje uslijed susreta različitih kultura i kontakta s različitim osobama. Taj proces bi prije svega trebao obogaćivati pojedinca i omogućiti mu bolje upoznavanje, spoznavanje i vrednovanje tuđega. To omogućuje stvaranje spoznaja i vrednovanja tuđega u odnosu spram vlastitoga, međutim negativna posljedica je zanemarivanje i podcjenjivanje vlastite u odnosu na tuđu kulturu – akulturacija.¹⁴ Kako bi se spriječila akulturacija kao oblik otuđivanja od vlastitog kulturnog identiteta uslijed interakcija u turizmu, nužno je kontinuirano razvijati svijest o vlastitom kulturnom identitetu i osjećaj ponosa zbog pripadnosti tom identitetu.

Hibridna kultura u turističkim destinacijama rezultat je mješavine izvorne kulture lokalnog stanovništva s kulturom turista koji posjećuju destinaciju. Hibridna kultura je rezultat procesa razmjene vrijednosti turista i lokalnog stanovništva. Prisutnost hibridne kulture ogleda se u dodavanju elemenata tuđih kultura u tradicionalni ples, glazbu, događanja i aktivnosti ili posluživanju jela koja nisu dio tradicionalne gastronomije u turističkim destinacijama. Osim

¹² Kolar, T., Zabkar, V. (2010). A consumer-based model of authenticity: An oxymoron or the foundation of cultural heritage marketing?. *Tourism management*, 31(5), 652-664.

¹³ Shepherd, R. (2002). Commodification, culture and tourism. *Tourist studies*, 2(2), 183-201.

¹⁴ Jagić, S. (2006). Interkulturalno-pedagoški čimbenici turizma. *Pedagogijska istraživanja*, 3(1), 73-84.

hibridne kulture, u masovnom turizmu je često prisutna i pojava izolirane turističke kulture koja se razvija u velikim hotelskim naseljima kao svojevrsnim turističkim „enklavama“. U takvom okruženju i ambijentu, turisti su izloženi kulturnim odnosima koji su umjetni i ne odražavaju kulturni identitet, vrijednosti i svakodnevni način života i rada lokalnog stanovništva. Današnji selektivan pristup razvoju turizma odmiče se od masovne, uniformirane ponude lišene lokalnog kulturnog identiteta i usmjerava ka turizmu koji je usklađen i isprepleten s kulturnim identitetom domicilnog stanovništva.¹⁵

Kulturna komodifikacija najčešća je negativna posljedica turističkog utjecaja na kulturu turističke destinacije. Pojam komodifikacija odnosi se na davanje tržišnih i ekonomskih obilježja sadržajima koji izvorno ne sadrže ekonomsku vrijednost.¹⁶ Kulturna komodifikacija nastaje kao posljedica komercijalizacije kulturnih sadržaja u turizmu te rezultira preobrazbom vrijednosti iz svete u profanu i iz stvarnih, izvornih u neautentične, umjetne, tržišno modificirane kulturne sadržaje.

Do procesa kulturne komodifikacije dolazi kada se turistička ponuda razvija na način da se pojedini kulturni sadržaji izdvoje iz konteksta u kojem su se izvorno razvili i predstave partikularno s isključivim ciljem zabave za turiste. Tim se procesom izvorni i autohtoni elementi kulturne ponude pretvaraju u „paraatrakcije“ ili „atrakcije radi atrakcija“ koje služe isključivo zabavi, ugođaju, senzaciji, a lišeni su stvarne baštinske vrijednosti.

Gubitak autentičnosti u kulturnoj ponudi destinacije ima vrlo negativne posljedice na ukupan destinacijski identitet jer dovodi do iskrivljene percepcije povijesti i kulturnog naslijeđa. Tako se dolazi do teze da rast kapitalizma nameće potrebu za kulturnom komodifikacijom, a time posljedične uzrokuje propadanje izvorne kulture i kulturnih vrijednosti jer se vrijednost mjeri isključivo korištenjem ekonomskih i tržišno orijentiranih pokazatelja.

¹⁵ Čupković, G. (2012). Local great potentials in critical interpretation. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 49(2), 70-70.

¹⁶ Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Komodifikacija. Dostupno na: <http://struna.ihj.hr/naziv/komodifikacija/25312/> (20.02.2019.)

4. KULTURNI TURIZAM

Kulturna ponuda destinacije predstavlja sve važniji motiv koji okreće i inspirira turista na posjet destinaciji te se stoga razvio kulturni turizam kao selektivni oblik turizma. Kulturni turizam ima različite pojavne oblike poput kulturnih i umjetničkih tura, festivalskih i drugih događanja, povijesnih tura, sakralnog turizma, upoznavanja folklora i tradicijske baštine te hodočašća. Cilj kulturnog turizma je edukacija o kulturnoj baštini destinacije, stjecanje novih znanja, iskustava i doživljaja kroz susret s novom kulturom i povećanje razumijevanja prema različitim kulturnim običajima i tradiciji. Susret s drugim kulturama snažno obogaćuje čovjekov duh što je primarni razlog sve većeg interesa za sudjelovanjem u kulturnom turizmu, osobito u uvjetima globalizacije koja nosi i trend unifikacije kulturnih obrazaca u suvremenom društvu.

„U kulturnom se turizmu radi o korištenju kulture i kulturnog naslijeđa kao kulturnih resursa u svrhu zadovoljavanja turističkih potreba pa se u definiranju kulturnog turizma može početi od pojmova: kultura, turizam i turističke potrebe.“¹⁷ Kulturnim turizmom je moguće zadovoljiti potrebe turista za upoznavanjem novih kultura i stjecanjem autentičnih iskustava kroz interakciju s lokalnim stanovništvom, njihovom tradicijom, običajima i spomeničkom baštinom. Kulturni turizam ujedno može uspješno zadovoljiti uobičajenu potrebu turista za bijegom od svakodnevnice s ciljem revitalizacije duha i tijela.

S obzirom na ulogu kulture kao motiva putovanja turista, mogu se razlikovati primarni i sekundarni turistički motivi. Kultura i sadržaji u kulturnom turizmu predstavljaju dodatne fakultativne sadržaje u masovnom turizmu, a kada je kultura primarni motiv dolaska u destinaciju, tada turisti donose odluke o putovanju primarno na osnovu bogatstva i raznovrsnosti kulturnih sadržaja u destinaciji. Kada je sudjelovanje u kulturnom turizmu sekundarni motiv, turisti donose odluke o konzumaciji kulturnih sadržaja tijekom boravka u destinaciji, dok turisti kojima je kultura primarni motiv posjeta destinaciji, odlučuju o kulturnim sadržajima koje će konzumirati već u fazi rezervacije odmora, odnosno i do nekoliko mjeseci prije same konzumacije kulturnih sadržaja.

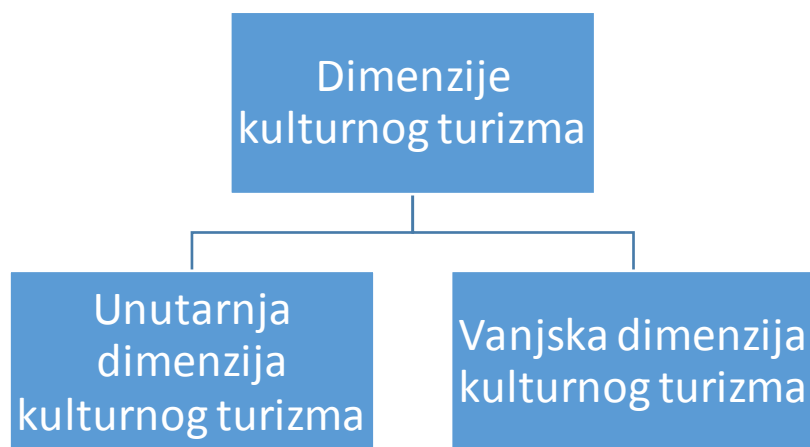
Ukupni sadržaji u kulturnom turizmu mogu se razlikovati s obzirom na stupanj uključenosti turista u samu kulturnu ponudu destinacije. Turisti mogu biti pasivni promatrači u kulturnom

¹⁷ Pančić Kombol, T. (2006). Kulturno naslijeđe i turizam. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (16-17), 211-226.

turizmu, no sve je više turista zainteresirano za istinsku interakciju i sudjelovanje u kulturnim sadržajima. Razina uključenosti turista u sadržaje kulturnog turizma, sve se više pomiče s prezentacijske na interakcijsku razinu u komunikaciji s lokalnim stanovništvom.

Na razini turističke destinacije je moguće razvijati različite pojavne oblike kulturnog turizma. Razlog tome je što je sama kultura vrlo širok i višedimenzionalan pojam, pa se istoimene značajke kulture šire i na koncept kulturnog turizma. Dimenzije kulturnog turizma prikazane su na slici 1.

Slika 1. Dimenzije kulturnog turizma

Izvor: obrada autora prema <http://www.montana-vidin-dolj.com/en/publications/?NewsId=3> (25.02.2019.)

Unutarnja dimenzija kulturnog turizma može se poistovjetiti sa materijalnom kulturnom destinacije, odnosno opipljivim elementima kulture koji se ogledaju u spomeničkoj baštini, umjetničkim djelima i artefaktima te u društvenim događanjima s primarno kulturnim sadržajima. Navedena se dimenzija kulturnog turizma može smatrati eksplicitnim izričajem kulturnog turizma u destinaciji.

Sadržaji u kulturnom turizmu imaju i vanjsku dimenziju koja je neopipljiva i odnosi se na način života lokalnog stanovništva; životni stil, običaje, uvjerenja, norme i vrijednosne obrasce. Upravo upoznavanje životnog stila lokalnog stanovništva za turiste je, u najvećoj mjeri, izvor zanimljivih i nesvakodnevnih iskustava i doživljaja turista koji su prvenstveno motivirani kulturnim sadržajima u destinaciji. U nastavku rada prikazani su pojedini pojavni oblici kulturnog turizma.

4.1. Turizam kulturne baštine

Turizam kulturne baštine usmjeren je prvenstveno na materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu. Materijalna kulturna baština se sastoji od spomeničke baštine, sakralne i tradicijske baštine lokalne zajednice. U turizam kulturne baštine spada i uživanje u nematerijalnoj kulturnoj baštini sadržanoj u tradicijskim običajima, napjevima te folkloru, odnosno etnološkom naslijeđu destinacije. U turizmu kulturne baštine, turisti žele iskusiti autentičnu prezentaciju povijesti destinacije, slavni događanja i ljudi iz prošlih razdoblja te iz sadašnjosti.

Zaštita kulturno-povijesnog naslijeđa tako postaje složeno multidisciplinarno područje koje zahtijeva konsenzus između konzervatorske, arheološke, povijesne i etnološke struke sa destinacijskim menadžmentom u pogledu izvedbe valorizacije ili načina vrednovanja povijesne baštine u okvirima kulturnog turizma.¹⁸

4.2. Umjetnički turizam

Umjetnički turizam također je jedan od značajnih pojava oblika kulturnog turizma. Činjenica da je umjetnost prisutna u svim kulturama i vremenskim razdobljima svjedoči o potrebi čovjeka za umjetnošću, odnosno potrebi za simboličkim životom koji je uvjetovan percepcijom i imaginacijom. Fascinantna je činjenica da ljudi različitih kultura uglavnom percipiraju umjetnička djela na isti način. Na temelju navedenog, moglo bi se zaključiti da vrednovanje u umjetnosti proizlazi iz stupnja do kojeg elementi umjetničkog djela uspješno komuniciraju s „kolektivno nesvjesnim“ u čovjeku.¹⁹ Imaginativna i perceptivna snaga umjetničkih djela često predstavlja izvor refleksije i samorefleksije te se upravo u navedenoj snazi očituje opća vrijednost umjetnosti. Umjetnost se klasificira kao glazba, drama, književnost, slikarstvo, kiparstvo i arhitektura, a u suvremene umjetnosti ubrajaju se još film, ples i strip.²⁰ Umjetnost

¹⁸ Gređičak, T. (2008). Kulturna baština u funkciji turizma. *Acta turistica nova*, 2(2), 205-234.

¹⁹ Domazet, A. (2007). Theology and Psychology: Potentialities and Limits of Dialogue. *Filozofska istraživanja*, 27(2), 261-278.

²⁰ Paraščić, I. (2008). O institucijskoj teoriji umjetnosti. *Prolegomena: časopis za filozofiju*, 7(2), 181-203.

svojim estetskim i emotivnim te imaginacijskim značajkama potiče osjećaj užitka, divljenja i ushićenja u turistima koji su privučeni sadržajima u umjetničkom turizmu.

Umjetnički turizam datira još iz razdoblja prosvjetiteljstva kada su mladi aristokrati tijekom proputovanja Europom upoznavali kulturnu baštinu i umjetnost te je umjetnost bila osobito važan pokretač turističkih putovanja tijekom razdoblja elitnog turizma ili turizma privilegiranih klasa.

Koncept umjetničkog turizma zvuči kao nov, ali je definitivno star koliko i sam turizam, jer su mnoga društva već stoljećima mnogo poštovala umjetnost i kulturu. Umjetnički turizam pokriva veliki dio industrije jer ljudi širom svijeta putuju kako bi posjetili, istražili i sudjelovali u aktivnostima vezanim za umjetničke festivale, koncerte, vinska i gastronomska događanja te istražili poznate muzeje. Iz tog je razvoja važno pristupiti razvoju umjetničkog turizma kao sinergiji kulture i turizma i adekvatno upravljati umjetničkom tematskom ponudom koja je u suvremenom okruženju jedan od temelja za definiranje identiteta gradova.

Cilj ulaganja u razvoj umjetničkog turizma je razvijati potencijale za maštovita i jedinstvena iskustva turista kroz umjetnost u cilju povećanja broja posjetitelja i stvaranja svijesti o identitetu destinacije. Grad ili destinacija s raznolikim kulturnim mogućnostima i atrakcijama kao što su muzeji, restorani, umjetničke galerije, opere i kazališta privlači ne samo njihove stanovnike, već i posjetitelje, jer turisti mogu otkriti više o destinaciji i doživjeti nezaboravna iskustva. Jedan od argumenata za ulaganje u razvoj umjetničkog turizma kao pojavnog oblika u kulturnom turizmu proizlazi iz činjenice da umjetnički turizam i dalje privlači primarno elitne skupine gostiju više platežne moći te stoga generira značajniju vanpansionsku potrošnju u usporedbi s drugim oblicima turizma (poglavito u usporedbi s masovnim turizmom).

4.3. Kreativni turizam

Kreativni turizam je podvrsta kulturnog turizma koja se razvija kao odgovor na potrebe turista za aktivnim sudjelovanjem u kulturnoj destinacijskoj ponudi. Kroz kreativni turizam se uloga turista u potpunosti mijenja iz promatračke u sudioničku ulogu turista. U kreativnom turizmu, turisti i lokalno stanovništvo se zajednički kreativno izražavaju i na taj način stvaraju nove oblike vrijednosti u kulturnom turizmu koji su, u velikoj mjeri, utemeljeni na užitku u vlastitom i zajedničkom procesu stvaranja. Kreativni turizam se može definirati kao „turizam koji

posjetiteljima pruža mogućnost razvoja vlastitog kreativnog potencijala aktivnim sudjelovanjem na radionicama putem iskustava, koja su karakteristična za destinaciju u kojoj se turizam odvija.²¹

Kreativni turizam budi potrebu za kreativnošću u turistima putem mogućnosti sudjelovanja na umjetničkim, zanatskim i kuharskim radionicama, uz mogućnost boravka u visokokvalitetnom smještaju i povezivanje s lokalnim stanovništvom u prepoznatljivoj destinaciji. Kroz kreativni turizam se stvara mogućnost dubljeg međusobnog povezivanja i zajedničkog stvaranja kreativnih vrijednosti. Ključna prednost kreativnog turizma proizlazi iz činjenice da on aktivno pridonosi osjećaju lojalnosti gostiju destinacije.

4.4. Urbani kulturni turizam

Urbani kulturni turizam razvija se na području gradova koji teže stvoriti jedinstvenu i prepoznatljivu sliku u svijesti potencijalnih skupina turista.

Urbani turizam je najbrže rastući oblik kulturnog turizma, a obično traje kraće u odnosu na trajanje boravka u masovnom turizmu. Urbani turizam odlikuje se visokom gustoćom naseljenosti i multifunkcionalnošću koja omogućuje turistima stjecanje različitih iskustava, doprinoseći uspostavljanju veze između urbanosti, mobilnosti, održivosti i turističkog doživljaja. Metropole poput Pariza, Londona i New Yorka imaju osobitu ulogu u razvoju urbanog kulturnog turizma, ali i brojni drugi gradovi promoviraju vlastiti identitet kroz urbani turizam. Tako su diljem svijeta poznati gradovi-svetišta poput Jeruzalema, Fatime ili Rima, gradovi spomenici poput Istanbula ili Patrasa u Grčkoj, olimpijski gradovi ili gradovi industrijska središta.²²

Urbanim turizmom se snažno utječe na trend urbane regeneracije. „Urbana regeneracija obično se definira kao strukturna i funkcionalna izmjena određenih dijelova grada koju financiraju

²¹ Creative tourism. Dostupno na: <https://catrionacampbell.wordpress.com/what-is-creative-tourism/> (11.02.2019.)

²² Ivanović, M. (2014, December). The perceived authenticity of iconic heritage sites in urban tourism: the case of Constitutional Hill, Johannesburg, South Africa. In *Urban Forum* (Vol. 25, No. 4, pp. 501-515). Springer Netherlands.

privatni (korporativni), a nekada i državni akteri.²³ Potreba za urbanom regeneracijom rezultat je činjenice da je trend urbanizacije rezultirao širenjem gradskih područja iz urbanih jezgri u novija stambena naselja i predgrađa. Takav trend rezultirao je gubitkom lokalnog gradskog načina života, a stare gradske jezgre postaju napušteni svjedoci gradske povijesti. Kroz aktivnosti urbanog turizma na otvorenom, dolazi do revitalizacije gradskih jezgri kao trgovačkih i turističkih središta koja su ujedno pozornica za brojna kulturna događanja i manifestacije u urbanom kulturnom turizmu.

4.5. Kulturni turizam u ruralnim sredinama

Suvremeni razvoj turizma zasniva se na načelima policentričnog razvoja te se turizam, osim u maritimnom pojasu širi i na kontinentalna ruralna područja koja su tijekom razdoblja industrijalizacije u društvu bila uvelike zapostavljena i napuštena od strane domicilnog stanovništva. Zahvaljujući težnjama za održivim i uravnoteženim regionalnim razvojem na razini Europske unije, teži se procesu revitalizacije ruralnih područja kroz sinergijsko djelovanje tradicijske poljoprivrede i zanatstva, ruralnog turizma kao i kulturnog turizma koji se razvija u ruralnim sredinama i usredotočen je na upoznavanje etnografske baštine seoskih područja.

Kulturni turizam na ruralnom području odgovor je na sve raznolikije potrebe i zahtjeve ciljnih skupina gostiju na turističkom tržištu. "Današnji posjetitelji sve više traže upoznavanje s lokalnom kulturom, kontakt s domaćinom, a turističko odredište sve manje percipira kao pasivni promatrač. Kulturni turizam se preklapa s ostalim oblicima gastronomskim, vjerskim, tranzitnim, seljačkim i dr. Svi ti oblici temelje se na istom izvoru – narodne baštine, tj. iz njenih pokretnih i nepokretnih elemenata, a ostvaruju se u okvirima izletničkog prometa."²⁴

U ponudu ovog oblika turizma uključuju se prema Hitrecu sljedeći elementi:²⁵

- dvorci, burgovi, utvrde, kurije,
- sakralni spomenici (crkve i kapele, većinom proštenjarske, ali i ostale, samostani),

²³ Čaldarović, O., Šarinić, J. (2009). Prvi znaci gentifikacije? Urbana regeneracija u tranzicijskom društvu: slučaj Hrvatske. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 46(3/4 (181/182)), 369-381.

²⁴ Ružić, P. (2005). Ruralni turizam. Pula: Institut za poljoprivredu i turizam, str. 37.

²⁵ Ibidem.

- spomenički kompleksi (npr. projekt Krašića),
- muzeji, galerije (npr. Muzej seljačkih buna u G. Stubici ili Galerija naivne umjetnosti u Hlebinama),
- etno lokaliteti, posebice etno-sela (Staro selo-Kumrovec) i vrijedni primjeri autohtonog graditeljstva (npr. u Posavini),
- arheološka nalazišta (Solin, Vučedol i dr.)

Razvojem kulturnog turizma u ruralnim područjima doprinosi se procesu suprotnom urbanizaciji (*eng. counter urbanization*) kojim se revitaliziraju zapostavljene i, u velikoj mjeri, zaboravljene vrijednosti i značajke ruralnog života i kulture.²⁶ Proces revitalizacije osobito je zastupljen u pristupačnim ruralnim područjima s dobrom prometnom povezanošću i visokim stupnjem razvijenosti komunalne infrastrukture.

Kulturni turizam u ruralnim područjima osobito je zanimljiv pojavni oblik kulturnog turizma kao cjeline. Selo je oduvijek bilo simbolom očuvanja tradicijske kulture, običaja i usmene predaje. Uslijed trendova urbanizacije, elementi tradicionalne kulture u ruralnim sredinama počeli su se zaboravljati i gotovo gubiti. Iz tog razloga se revitalizacija ruralne tradicijske kulturne baštine smatra osobito egzotičnim elementom kulturnog turizma u cjelini. Kulturni turizam u ruralnim sredinama obično se razvija u sinergiji s drugim oblicima turizma kao što su eko-turizam, gastronomski ili sportsko-rekreativni te avanturistički turizam. Ponuda kulturnog turizma u ruralnim sredinama komplementarna je s prirodnim značajkama mirnog i očuvanog okoliša, tradicijskog smještaja i prehrane te sa značajkama bliskog odnosa turista s lokalnim stanovništvom.

²⁶ Poljanec-Borić, S., Wertag, A., Šikić, L. (2018). Sense of place: Perceptions of permanent and temporary residents in Croatia. *Turizam: međunarodni znanstveno-stručni časopis*, 66(2), 177-194.

5. KULTURNI TURIZAM NA PODRUČJU ZADARSKE ŽUPANIJE

U ovom poglavlju predstavljena je povijest su elementi materijalne spomeničke i nematerijalne kulturne baštine koji predstavljaju kulturno-povijesne atrakcije i osnovu za razvoj kulturnog turizma na području Zadarske županije. Potom se predstavljaju pojavni oblici kulturnog turizma koji su prisutni u ukupnoj destinacijskoj ponudi Zadarske županije.

5.1. Kulturno-povijesna spomenička baština kao atrakcijska osnova u kulturnom turizmu Zadarske županije

Povijesna zbilja grada Zadra i okolice snažno je utjecala na razvoj kulturno-povijesne spomeničke baštine. Zadar je grad čija je povijest stara 3000 godina, a prvi pisani dokaz o naseljenosti na području Zadra seže iz 4. stoljeća pr. Kr. kada su na ovom području živjeli Liburni, a naselje je nosilo naziv *Jadera*. Za vrijeme rimske vlasti u 2. stoljeću, naselje poprima oblik grada. Uz naziv *Jadera*, grad se kroz povijest nazivao i *Issa* te *Zara*. U 7. stoljeću dolazi do uspona povijesnog Zadra kao gospodarskog, administrativnog i trgovačkog središta. Grad postaje glavnim gradom Dalmacije i upravnim sjedištem u vrijeme bizantske vlasti. Tijekom povijesti, Zadar je bio pod vlašću Venecije, hrvatsko-ugarskih kraljeva, Austrije, Napoleona i Italije, a upravo burna povijest je oblikovala i mijenjala vizuru grada kao i njegovu funkciju. Identitet grada Zadra opstaje i postaje sve postojaniji.

Okolica grada Zadra naseljena je od prapovijesti. Prvi arheološki nalazi s ovog područja datiraju iz starijeg kamenog doba, a u periodu neolitika ovdje su postojale brojne naseobine. Neolitičke naseobine pronađene su i na rubnim područjima današnjeg Zadra, u naseljima Arbanasi i Puntamika. Prije nego su ilirska plemena naselila područje Zadra, ovdje je bila nastamba pradavnog sredozemnog naroda koji je koristio predindoeuropski jezik. Smatra se da je naziv grada *Jadera* prvotno nastao upravo zahvaljujući ovim prvim stanovnicima, a kasnije su ga preuzeli Iliri. Ime naselja odnosi se na arhaični hidrografski pojam.

„Ilirsko naselje, na području današnjeg Zadra, datira iz 9. stoljeća pr. Kr., a u 7. i 6. stoljeću pr. Kr., to naselje je postalo važno središte plemena Liburni kojemu je Zadar bio važna luka. Prvi stanovnici *Idasse* ili *Jadere* nazivali su se *Jadasini*, a spominje ih se 384. godine pr. Kr. na

grčkom natpisu pronađenom u Farosi (Stari Grad na Hvaru).²⁷ Jadasini su bili saveznici hvarskih starosjedilaca koji su se borili protiv grčke vojske koja je krenula u kolonizaciju dalmatinske obale Jadranskog mora. „Grčki geograf Skilaks Skarianderis piše o Zadru pod imenom Jadar ili Idassa, čije stanovnike zove Jadasinima.“²⁸

„Polovicom 2. stoljeća pr. Kr., povijesni Zadar postupno su kolonizirali Rimljani i započinje njihovo naseljavanje. Kolonija rimskih građana na području današnjeg Zadra nazivala se *Colonia Julia Jader*, a 48. Godine pr. Kr. osnovao ju je, vrlo vjerojatno, osobno Julije Cezar.“²⁹ Zadar je postao samostalni rimski municipij.

U vrijeme rimske vladavine, Jadera je imala fascinantna urbanistička obilježja sastavljena od pet uzdužnih i većeg broja poprečnih ulica. Ovim rasporedom ulica je stvorena mreža pravokutnih kvartova – insula koja je omogućavala organiziranu gradsku komunikaciju. Glavni trg - rimski forum nalazio se na zapadnom dijelu grada uz kojeg je postavljen kapitol s hramom.

U petom stoljeću, područje Zadra je bilo pod vlašću istočnih Gota kada dolazi i do stagnacije grada koju je dodatno ubrzao potres u 6. stoljeću. Između 4. i 6. stoljeća³⁰, na području Zadra je prihvaćeno kršćanstvo kao nova religija – što je vidljivo i po izgradnji sakralnih objekata. Nakon pada Zapadnog Rimskog carstva, vlast nad gradom preuzima Bizant. Početkom 7. stoljeća, grad Salona (današnji Solin) je razoren u pohodima Avara i Slavena čime Zadar postaje upravno središte Bizanta. Zadar je zadržao ulogu glavnog grada Dalmacije do 1918. godine.³¹ Zbog snažne pomorske i trgovačke orijentacije, Zadar konkurira Veneciji, a u zaleđu Zadra se formirala Hrvatska. U 10. stoljeću, grad bilježi hrvatske nazive za suca, svećenstvo, priora te redovnice. „1069. Godine, grad je svojoj državi pripojio Petar Krešimir IV., a od 1105. je pod vlašću prvog hrvatsko-ugarskog kralja Kolomana. Mlečani su zauzeli Zadar 1000. godine, a otpor je trajao sve do 1358. kada je zaključen Zadarski mir. 1202. godine, Zadar je stradao u pohodu križara koji su ga razorili u ime dužda Dandala.“³² Povijesna poveznica s Venecijom razvidna je iz spomeničke baštine grada Zadra.

U razvijenom razdoblju Srednjeg vijeka, u Zadru je prevladavalo hrvatsko stanovništvo. Unatoč brojnim opsadama i vojnim akcijama, od 11. do 14. stoljeća, Zadar je doživio značajan progres

²⁷ Ravlić, J.. (1964). Zadar : geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura: zbornik. Zagreb: Matica Hrvatska, str. 34.

²⁸ Novak, G., Stari Grci na Jadranskom moru, "Rad JAZU", 1961, 169-187.

²⁹ Čulić, J. (1953). Zadar. Zadar: Turistički savez, str. 24.

³⁰ Čulić, J. op.cit., str. 25.

³¹ Čulić, J. op.cit., str. 28.

³² Ravlić, J.: op.cit., str. 39.

zahvaljujući politici i trgovini te sposobnim pomorcima. U to su vrijeme izgrađeni brojni sakralni objekti samostani, raskošne palače, škrinja Sv. Šimuna, a Zadar je dobio i prve sveučilište na području Hrvatske 1369. godine, zahvaljujući inicijativi dominikanskog reda. Početkom 15. stoljeća, nakon što je 1409. godine Ladislav Napuljski je prodao Dalmaciju Veneciji što se odrazilo na autonomiju grada. Iako je ograničena autonomija u odnosu na mletačku vlast zadržana, potez Ladislava Napuljskog izazvao je snažan otpor među zadarskim plemstvom.

Arhitektonska vizura grada značajno je promijenjena tijekom 16. i 17. stoljeća. U tom razdoblju, grad je bio izložen opasnostima od Osmanlijskih osvajanja što je uzrokovalo potrebu za izgradnjom fortifikacijskog sustava uokolo gradske jezgre. Jednako tako, na području Zadarskog zaleđa su u to vrijeme izgrađene brojne kule s ciljem zaštite od Turaka. Uslijed opasnosti od turskih osvajanja i zbog potrebe izgradnje fortifikacijskog sustava, srušeno je tadašnje gradsko predgrađe sv. Martin.

Kulturno-povijesna spomenička baština grada Zadra iz 19. stoljeća odraz je francuske vladavine na navedenom području od 1806.-1813. godine. Zadar je pod francuskom vlašću zabilježio značajan gospodarski i infrastrukturni uspon, a osobit napredak postignut je u pogledu izgradnje cestovne povezanosti. Pod vlašću Francuza je izgrađen velik broj institucija, a osobito je važno naglasiti da je u ovom razdoblju u potpunosti obnovljena sveučilišna zgrada. Od 1920.-1945., grad je bio talijanska enklava, a tijekom Drugog svjetskog rata su uništeni brojni kulturno-povijesni spomenici, a time i svjedočanstva o bogatoj povijesti grada i okolnog područja.

U kulturno – povijesnoj baštini Zadra ističu se brojni sakralni objekti i kulturno – povijesni spomenici poput: palače Grisogono, crkve sv. Ilije, crkve sv. Andrije, Trga pet bunara, akvadukt, utvrde Forte, katedrale sv. Anastazije (Stošije), crkve sv. Donata te Rimskog foruma i izložbe Zlato i srebro Zadra.

Palača Grisogono pripadala je jednoj od starijih plemićkih obitelji s ovog područja. Smještena je uz crkvu sv. Šime, a odlikuje se impozantnim unutarnjim dvorištem sa zdencem i cisternom te brojnim trjemovima i galerijama kao i stubištem koje vodi do nekadašnjeg salona za dnevni boravak obitelji. Prozori i balkoni palače izrađeni su u silu cvjetne gotike, dok je sama palača

sastavljena od dviju izvorno romaničkih građevina koje su spojene, nadograđene i ukrašene gotičkim elementima.³³

Crkva sv. Ilije u Zadru izgrađena je na mjestu rimskog kapitolija potkraj 16. stoljeća. Temeljni razlog izgradnje crkve je vezan uz osiguravanje svetišta za grčke trgovce i pomorce koji su često obitavali na području Zadra. U 18. stoljeću, crkva je nadograđena te danas njezin izgled obiluje elementima izrađenim u stilu kasnog baroka. U riznici crkve se nalaze brojne ikone koje su izrađene u razdoblju od 16. do 18. stoljeća.³⁴

Crkva sv. Andrije svojim arhitekturnim elementima predstavlja spoj triju povijesnih razdoblja. Apsida i južni bočni zid crkve izgrađeni su u 5. stoljeću, a romano-bizantske freske s kraja 12. stoljeća dio su fasade izgrađene tijekom 17. stoljeća. Uz crkvicu sv. Andrije nalazi se i crkva sv. Petra u čijem uređenju prevladavaju i brojni antički elementi. Povezane crkvice sv. Andrije i sv. Petra danas su uređene kao izložbeni prostor.

Trg pet bunara nastao je u 16. stoljeću iz potrebe za osiguranjem vodoopskrbe u vrijeme obrane grada od turskih opsada. 1574. se s ciljem osiguranja opskrbe grada vodom gradi cisterna ukrašena s pet bunara. Uokolo trga se nalazi srednjovjekovni zid i Kapetanova kula, dok se sa istočne strane nalazi potporni zid na kojeg se nastavlja ulaz u Perivoj grada Zadra. „Slično je uređena velika cisterna s tri krune na mjestu obrambenog jarka koji je odvajao zadarski kaštel od ostatka grada (današnji Trg tri bunara).“³⁵

Važnu ulogu u vodoopskrbi povijesnog grada Zadra imaju i akvadukti koji datiraju iz razdoblja rimske vladavine. U prvom stoljeću je izrađen prvi gravitacijski akvadukt pod nazivom Biba – Jader u duljini od 40.350 m, a protezao se od Vranskog jezera do grada Zadra. Potom se izgrađuje i dodatni akvadukt Botina – Jader koji je bio povezan na akvadukt Biba. U sklopu spomeničke baštine, važnu ulogu ima i akvadukt Boljkovac – Nin koji je također izgrađen za vrijeme rimske vladavine, krajem prvog stoljeća.

Utvrda Forte izgrađena je u 16. stoljeću na mjestu nekadašnjeg srednjovjekovnog predgrađa Zadra, varoši sv. Martina. Utvrda je smještena istočno od Kopnenih vrata grada te je osigurana obrambenim kanalima. Za potrebe obrane grada je na utvrdi tijekom mletačke vlasti izgrađena cisterna, barutana i vojarna. Vojarna je nanovo izgrađena za vrijeme Austro-Ugarske 1898.

³³ Antoljak, S. (1984). Vladarski dvor (palača) i kraljevske kuće u srednjovjekovnom Zadru (s posebnim osvrtom na doba Arpadovića i Anžuvina). *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 17(1), 55-76.

³⁴ Berić, D. (1960). Crkva sv. Ilije u Zadru. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 11(1), 136-163.

³⁵ Graovac, V. (2004). Populacijski razvoj Zadra. *Geoadria*, 9(1), 51-72.

godine te se danas u tom prostoru nalazi Zadarska gimnazija. U sklopu utvrde Forte danas je smješten Perivoj Vladimira Nazora, koji je ujedno najveći zadarski perivoj.³⁶

Katedrala sv. Anastazije (Stošije) u Zadru najveća je sakralna građevina na području Dalmacije izgrađena u romaničkom stilu. To je trobrodna građevina čija izgradnja datira iz 12. i 13. stoljeća, a današnja katedrala nalazi se na mjestu ranije starokršćanske bazilike. Na oltaru u sjevernoj apsidi crkve nalazi se sarkofag s moćima sv. Stošije. Zvonik zadarske katedrale izgrađen je naknadno, tijekom 15. i 19. stoljeća u neoromaničkom stilu (slika 2).

Slika 2. Katedrala sv. Stošije

Izvor: <https://jl831.wordpress.com/monumentalna-katedrala-sv-stosije-2/> (14.02.2019)

Crkva sv. Donata datira iz ranog srednjeg vijeka (9. stoljeće) i predstavlja vrijedan spomenik predromaničkom graditeljstvu s vrlo osebujnim oblikom i prepoznatljivošću. Prvotno je nosila naziv Sveto Trojstvo, a od 15. stoljeća se počinje nazivati po sv. Donatu. Crkva je izrađena na mjestu rimskog foruma, i to pretežno korištenjem građevnog materijala s foruma. Crkva je troapdisalna, a apside su postavljene uokolo središnje kružne konstrukcije. Unatoč velikom broju prozora, osvjetljenost crkve je minimalna, budući da svjetlost ne prodire u udaljene dijelove crkvenog prostora. Na građevini se nalaze troja vrata, jedna su postavljena nasuprot oltaru, a s lijeve i desne strane oltara se nalaze bočna vrata. Zbog vrlo iznimnih akustičnih svojstava, prostor crkve sv. Donata danas se koristi kao mjesto na kojem se održavaju Glazbene večeri (slika 3).³⁷

³⁶ Brković, D. (2017). *Uloga zadarskog fortifikacijskog sustava i njegova valorizacija u urbanom turizmu Zadra* (završni rad). Zadar: Sveučilište u Zadru. Odjel za turizam i komunikacijske znanosti.

³⁷ Ibidem

Slika 3. Crkva sv. Donata

Izvor: <http://benediktinke-zadar.com/grad-zadar/hrvatska/crkva-sv.-donata> (15.02.2019.)

Crkva sv. Donata je vrlo prepoznatljiva građevina ne samo na razini Zadra i Zadarske županije, već na razini Hrvatske kao destinacije kulturnog turizma.

Rimski forum u Zadru predstavlja najveći forum izgrađen na istočnoj obali Jadranskog mora. Forum datira iz razdoblja vladavine cara Augustina, odnosno iz 3. stoljeća, a površina foruma iznosi 90*45 m. Prvotno je forum bio zatvorena građevinska konstrukcija s trjemovima i galerijama, a služio je primarno kao zanatsko i trgovinsko središte grada. Od foruma je danas sačuvan izvorni pločnik te stube s dva stupa, od kojih je jedan imao funkciju stupa srama. U originalnom pločniku foruma pronađeni su ostaci oltara na kojem su se u rimskom razdoblju prinosile krvne žrtve.³⁸

Inicijator ideje o pokretanju izložbe „Zlato i srebro Zadra“ bio je hrvatski književnik Miroslav Krleža. Od 1976. godine, ova izložba predstavlja stalni postav benediktinskog samostana u Zadru kojim se veliča zlatna i srebrna crkvena umjetnost u vidu rukopisa, tapiserija, reljefa i skulptura te kaleža i relikvijara. Autori izložbenih primjeraka su uglavnom nepoznati autori porijeklom ili životnim putem vezani uz zadarski kraj. Sestre benediktinke su u najvećoj mjeri zaslužne za očuvanje ukupnog izložbenog opusa, a dijelom i za njegovu izradu.

³⁸ Rimski forum. Dostupno na: <http://www.zadar.hr/hr/rimski-forum/> (15.02.2019.)

Zadar se može podičiti i nekim vrlo inovativnim arhitekturnim zdanjima modernog razdoblja. Tu se osobito ističu morske orgulje i Pozdrav suncu. Morske orgulje su građevina smještena na zadarskoj rivi koja je izgrađena na način da proizvodi zvukove identične zvukovima instrumenta orgulje, a glazbu proizvode morski valovi. Melodija koju morske orgulje sviraju uvjetovana je, dakle, plimom, osekom, morskim strujama i valovima, ali uvijek je izuzetno melodična i slušljiva. Neposredno uz morske orgulje, na zapadnoj strani zadarske rive, nalazi se spomenik naziva Pozdrav suncu, koji se sastoji od staklenih ploča s fotonaponskim ćelijama, a prikazuje Sunce i ostale planete Sunčeva sustava u proporcionalnim odnosima.

Osim u gradu Zadru, kao središtu Zadarske županije, brojna materijalna kulturna baština koja predstavlja značajnu osnovicu u razvoju kulturnog turizma, nalazi se i u ostalim dijelovima Županije koja je imala bogatu i burnu povijest, a time i velik broj materijalnih svjedočanstava o istoj. Kulturna baština županije se može podijeliti na baštinu otoka i zagorskog područja.

Otočna kulturna baština Zadarske županije ogleda se prvenstveno u utverdama i kaštelima te sličnim fortifikacijskim građevinama kao što su kula Toreta na Silbi, Kaštelina na Viru te utvrda sv. Mihovila na otoku Ugljanu. Na otocima se također nalazi vrijedna sakralna baština iz različitih povijesnih razdoblja. Na otoku Pagu se nalazi Stari grad koji je spomenik srednjovjekovnom urbanom planiranju za kojeg je zaslužan Juraj Dalmatinac. Ulice i trgovi bili su omeđeni obrambenim zidom, no taj je zid većim dijelom srušen u 19. stoljeću. Značajnu spomeničku baštinu Starog grada predstavljaju Kneževa i Biskupska palača, a stara gradska jezgra smještena je kilometar južnije od suvremene jezgre grada Paga. Na otoku Pašmanu su smješteni franjevački i benediktinski samostan, a muški benediktinski samostan u kojem se čuva brojna sakralna kulturna baština i dalje je u funkciji. Poznat je i franjevački samostan na otočiću Galevac, u blizini Ugljana koji datira iz 15. stoljeća.

Na razini Zadarske županije, ali i Hrvatske u cjelini, osobito važnu kulturnu spomeničku cjelinu predstavlja grad Nin u kojem kontinuitet naseljenosti traje preko 3000 godina. Tijekom antike, grad je bio rimski municipij, a najveći uspon je stekao u srednjovjekovnom razdoblju kada je predstavljao prvu hrvatsku prijestolnicu (slika 3). Bogata spomenička baština svjedoči i o Ninu kao biskupskom sjedištu u razdoblju od 9. do 19. stoljeća. Zbog svoje povijesne uloge, na prostoru Nina se nalazilo ukupno 12 crkvi i 3 samostana.³⁹

³⁹ Kulturna baština Zadarske županije. Dostupno na: <https://www.zadarska-zupanija.hr/index.php/otok-nina/kulturno-povijesna-bastina> (16.02.2019.)

Osobito prepoznatljivi i značajnu ulogu u hrvatskoj srednjovjekovnoj povijesti ima crkva sv. Križa. Ova se starohrvatska crkvice smatra najmanjom katedralom na svijetu te su u elemente njezine gradnje uvršteni elementi praćenja sunčeva položaja, zbog čega je crkva služila i kao kalendar te sat. U vrijeme stolovanja srednjovjekovnih vladara u Ninu, crkva sv. Križa je služila i kao dvorska kapela (slika 4).

Slika 4. Crkva sv. Križa u Ninu

Izvor: <https://www.zadarskanadbiskupija.hr/?p=4009> (16.02.2019.)

Uz crkvicu sv. Križa u Ninu koja je jedna od značajnih primjera starohrvatske sakralne baštine, nužno je spomenuti da se u Ninu nalazi i replika krstionice kneza Višeslava koji je bio prvi hrvatski knez i vladao je na prijelazu iz 8. u 9. stoljeće. Originalna krstionica smještena je u Muzeju starohrvatskih arheoloških spomenika u Splitu te je najznačajniji simbol pokrštanja Hrvata.

U zagorskom području Ravnih kotara i Bukovice također se nalazi bogato i vrijedno kulturno-povijesno naslijeđe. Tako je grad Vrana, koji se povijesno nalazio na potezu između Benkovca i Pakošтана bio središte reda ivanovaca koji se povijesno vezuju uz vitezove templare. Do pada grada Vrane u turske ruke u 16. stoljeću, isti je bio pod vlašću vranskih priora koji su igrali važnu ulogu u procesu upravljanja srednjovjekovnom državom Hrvata. O znamenitoj povijesti grada svjedoče ostaci zidina uz obalu Vranskog jezera.

U Benkovcu koji je središte Ravnih Kotara i bilježi tradiciju naseljenosti još iz prapovijesnog razdoblja, nalaze se ostaci antičkog naselja Asserija kao i Kaštel Benković iz 15. stoljeća. Kaštel dominira benkovačkom ravnicom te je izgrađen s ciljem obrane od Turaka. Međutim, za današnji izgled zdanja zaslužan je upravo turski feud Benković koji je sagradio kaštel nakon pada grada pod vlast Turaka 1527. godine. 1683. grad je oslobođen od Turaka, no potpada pod

mletačku vlast, a potom nakon pada Venecije pod vlast Austro-ugarske koja traje do 1918. s kratkim periodom francuske vladavine početkom 19. stoljeća. Kaštel se danas koristi u funkcije Muzeja grada Benkovca. Na području Bukovice i Ravnih kotara nalaze se brojne crkvice i obrambene kule koje dominiraju zagorskim krajolikom.

Biograd na moru također je značajan grad Zadarske županije s povijesnog stajališta s brojnom spomeničkom kulturnom baštinom. Grad Biograd naseljen je u ranom srednjem vijeku kada je bio okružen obrambenim zidovima i kulama koje su srušene u 19. stoljeću. U sklopu gradske jezgre Biograda na moru nalaze se sakralni spomenici crkva sv. Stošije te ostaci crkvi sv. Tome i sv. Ivana kao i kaštel Matković. Grad je tijekom 11. stoljeća bio prijestolnica hrvatskih srednjovjekovnih vladara te je poznat po krunidbi kralja Kolomana iz 1102. godine u benediktinskom samostanu sv. Ivana Evangeliste.⁴⁰

5.2. Nematerijalna kulturna baština kao osnovica za razvoj kulturnog turizma Zadarske županije

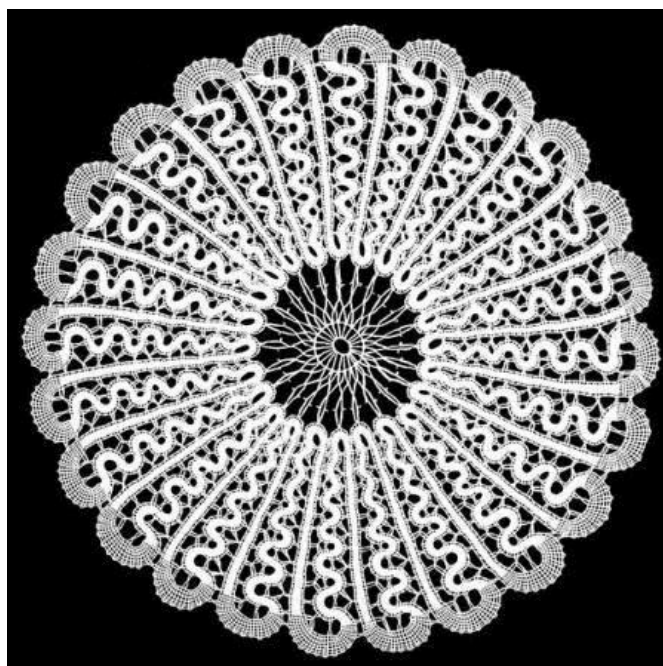
Na UNESCO-vu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine upisana je i tradicijska nematerijalna baština s područja Zadarske županije.

U nematerijalnu kulturnu baštinu upisan je tradicijski umjetnički obrt čipkarstvo koji je karakterističan za otok Pag, a paška čipka je stekla brojna domaća i međunarodna priznanja s obzirom na kvalitetu izrade. Bitno je naglasiti da pod UNESCO-vom zaštitom sam proces izrade paške čipke koji se na taj način želi zaštititi od izumiranja i turistički valorizirati. Čipkarstvo je tradicijski zanat koji se na području otoka Paga razvija u razdoblju renesanse. Dok se u Zapadnoj Europi čipkarstvo uglavnom razvijalo u okviru ženskih crkvenih redova, na otoku Pagu su čipku proizvodile seoske žene prilikom izrade odjeće i tekstila za kućanstvo. Pag je poznat po izradi čipke na iglu. Smatra se da tradicija izrade paške čipke datira još iz Mikenske kulture, a prvi postojani dokazi o tradiciji paške čipke datiraju iz 15. stoljeća kada su ga potaknule i podučavale sestre benediktinke. Potreba za očuvanjem tradicije paške čipke osobito je naglašena jer se radi o zanatu i umijeću koje se prenosilo usmenom predajom s koljena na koljeno, te o načinu izrade paške čipke ne postoje nacrti i predlošci izrade (slika 5).⁴¹

⁴⁰ Jelaska Marijan, Z. (2003). Interpretacije događaja vezanih uz 1102. godinu u udžbenicima povijesti korištenim na području današnje Republike Hrvatske od kraja I. svjetskog rata do školske godine 2001./2002. *Croatica Christiana periodica*, 27(51), 179-205.

⁴¹ Špoljar, L. (2011). Tajna čipke. *Spectrum: ogledi i prinosi studenata teologije*, (1-2), 45-47.

Slika 5. Paška čipka

Izvor: <https://kamenjar.com/hrvatska-kulturna-bastina-cipkarstva/> (17.02.2019.)

Paški teg i pokrivača su elementi narodne nošnje i predstavljaju nematerijalnu kulturnu baštinu otoka Paga pod zaštitom UNESCO-a. Tehnika izrade paške narodne nošnje zaštićena je zbog specifičnosti izrade čipke na košulji (teg) kao i na pokrivalu za glavu.

Otok Pag uistinu predstavlja središte zaštićene nematerijalne kulturne baštine Zadarske županije. Uz već spomenuto čipkarstvo i zaštićene elemente narodne nošnje, teg i pokrivalo, kao nematerijalna kulturna dobra s otoka su na listu UNESCO-a uvršteni i gastronomski običaji, odnosno tradicijski načini pripreme paškog baškotina i paškog sira. Paški baškotin je izvorno samostansko jelo koje pripravljaju sestre benediktinke. Baškotin je vrsta slatkog i tvrdog prepečenca koja se prvotno pripremala za potrebe mornara kako bi imali jelo dugog roka trajanja. Baškotin se konzumira na način da se otapa u napitcima poput bijele kave ili vina. S vremenom je baškotin postao jelo koje se na otoku Pagu pripremalo za sve prigodne događaje i s kojim se dočekivalo goste.

Na kvalitetu paškog sira, nadaleko poznate i zaštićene gastronomske delicije, utječu mikroklimatska, reljefna i vegetacijska obilježja otoka obogaćena specifičnom tehnologijom proizvodnje paškog sira. Pasmine od kojih se dobiva paški sir su autohtone, a pašnjaci obiluju jedinstvenom kombinacijom aromatičnog bilja koje ima snažan utjecaj na okus sira. Proizvodnja paškog sira započinje mužnjom ovaca koja traje od siječnja do lipnja. Nakon mužnje, mlijeko se hladi i skladišti. U sirani se proizvodi proces filtracije i obrade u sir svježeg

ili termički obrađenog mlijeka. Mlijeko se siri uz dodatak sirila te se nakon sirenja obavlja proces rezanja gruša, prešanje, soljenje i salamurenje te zrenje sira.

U mjestu Nevidane na otoku Pašmanu, njeguje se specifični tradicijski običaj neviska koleda. Neviska koleda su običaj koji se održao tijekom tristo godina, a provodi se u znak zahvale Bogu za spas stanovništva Nevidana od kuge. Temeljni element oko kojeg je izgrađena tradicija neviskih koleda je vatra koja se pali tijekom tri noći, za Badnjak, za Staru godinu i za Tri kralja. Uokolo vatre se okupljaju svi mještani te zajedno objeduju na glavnom trgu u mjestu.⁴²

Kao nematerijalno kulturno dobro grada Nina prepoznata je Svetkovina Gospe od Zečeva. Svetkovina započinje procesijom od Nina preko mjesta Vrsi do otočića Zečevo, a procesija se odvija pješke što je dio zavjeta stanovnika Nina Majci Božjoj. Običaj datira iz 1335. godine te se odvija svakog drugog ponedjeljka u mjesecu svibnju.

Na Dugom otoku u mjestu Sali, razvijena je specifična i jedinstvena tradicijska glazbena praksa pod nazivom Tovareća mužika. Ovaj glazbeni običaj rezultat je ribarske tradicijske mjesta Sali. U svakoj kući se nalazio rog kojim su se ribari služili kako bi davali signale prilikom lova na plavu ribu. Isti taj rog se 1960. upotrijebio kao glazbeni instrument koji se koristi kako bi se zbijale šale s onima koji se odluče vjenčati u starijem životnom dobu. Vjenčanje jedne stare cure iz mjesta trebalo se održati potajice, ali su mlađi stanovnici mjesta saznali za prigodu i popratili je sviranjem u rokove te udaranjem u alatke i željezne pegle.

S vremenom se šala pretvorila u običaj koji prati većinu društvenih događanja i fešti u mjestu, a i šire. Osnovana je udruga „Tovareća mužika“ te su uvedena i svojevrsna pravila nastupa. Nastup se sastoji od nekoliko dijelova i izvodi se tijekom Saljskih užanci. U prvom dijelu nastupa, izvođači nose ribarska odjela, a u drugom dijelu nose svečanije odore. U nedjelju ujutro tijekom Užanci, izvodi se Budnica kojom se budi uspavano mjesto, a sama izvedba završava nakon utrke tovara. Tada towareća mužika ulazi u more i staje svirati kada im se voda popne do grla što označava kraj nastupa (slika 6).⁴³

⁴² Neviska koleda. Dostupno na: <http://www.pasman.hr/hr/pasman/manifestacije#prettyPhoto> (09.02.2019.)

⁴³ Tovareća mužika. Dostupno na: <http://www.dugiotok.hr/atracije-tovareca-muzika> (10.02.2019.)

Slika 6. Tovareća mužika

Izvor: <http://www.ethnodalmatia.com/hr/destinacije/sjevema-dalmacija/item/regija-dugi-otok> (19.02.2019.)

Na otoku Silbi je kao nematerijalno kulturno dobro zaštićen Sibenski tanac. Sibenski tanac je tradicijski ples s najudaljenijeg otoka u Zadarskoj županiji, a njegova izvedba se sastoji iz dva dijela. U prvom dijelu se pleše u parovima te se obilazi prostor uz promjene smjera kretanja, dok se u drugom dijelu ples izvodi u dva reda tako da se muškarci postavljaju nasuprot ženama. Ovaj ples spada u stariji sloj plesne tradicije.⁴⁴

Kao nematerijalno kulturno dobro grada Starigrada zaštićeni su posmrtni običaji koji se odnose na mirila ili počivala. Pogrebna spomen obilježja pod nazivom mirila ili počivala nalaze se diljem planine Velebit. Obilježja su nastala kao kombinacija praktičnih i simboličnih značenja. Kako su se pokojnici u velebitskom kraju nosili na vrlo udaljena groblja, nije bilo moguće prenijeti pokojnika od kuće do groblja bez kratkih stanki i odmora te su mirila mjesta na kojima su se nosači lijesa pokojnika smjeli odmoriti. Na mirilima se ujedno označavala mjera duljine tijela pokojnika korištenjem dvaju kamena. Jedan kamen se postavljao uz glavu, a drugi uz noge pokojnika.

Prostor između dvaju kamena koja su označavala mjeru pokojnika se nedugo nakon ukopa popunjavao pločastim kamenjem koje se ukrašavalo plitkim reljefima. Osim praktične, mirila imaju i snažnu tradicijsku simboličku poruku. Tako je narodno vjerovanje da su mirila mjesto na kojem počiva pokojnikova duša, dok u grobu počiva samo tijelo pokojnika. Zbog mirila kao mjesta odmora pokojnikove duše, upravo su ove lokacije bile posjećivane od strane članova

⁴⁴ Sibenski tanac. Dostupno na: <http://www.057info.hr/kultura/2018-01-03/ministarstvo-kulture-uvrstilo-sibenski-tanac-u-nematerijalno-kulturno-dobro-hrvatske> (09.02.2019.)

obitelji, rodbine i prijatelja, dok grobovi nisu imali značajnu simboličku vrijednost u velebitskom kraju. Grobovi su se kao mjesta na kojima počiva tijelo održavali vađenjem kostiju pokojnika da bi se stvorilo mjesto za nove preminule članove obitelji. Posmrtni običaji velebitskog kraja vezani uz mirila ili počivališta proglašeni su nematerijalnim kulturnim dobrom 2007. godine.⁴⁵

Povijesni dokumenti o tradicijskom lončarstvu na otoku Ižu datiraju iz 1530. godine kada se spominje prvi otočki lončar Orović, a u 18. stoljeću se spominje lončar Ivan Ivičin. Tradicijsko lončarstvo na otoku Ižu je proces koji se može podijeliti u tri faze. U prvoj fazi proizvodnje se provodi priprema materijala. Materijal za izradu iške lončarije dobiva se miješanjem gline i kalcita, a smjesa materijala se potom gazi nogama. U drugoj fazi proizvodnje se odvija postupak izrade posuda ručno na lončarskom kolu te se potom vrši pečenje lončarije na otvorenoj vatri, pri čemu se vatra nalazi iznad posuda.

Lončari se u Velom Ižu nazivaju lopižarima. Tradicija lončarstva u mjestu Veli Iž trajala je sve do kraja Drugog svjetskog rata kada se polako počinje zatirati zbog utjecaja novih i profitabilnijih zanimanja. Danas u Velikom Ižu tradicionalnu lončariju izrađuje samo jedan lopižar. Radi se o zanatskom umijeću koji se stoljećima prenosio s koljena na koljeno, usmenom predajom. U lončarskim posudama spravljalo se i posluživalo specifično jelo iški lopiž, varivo od korjenastog povrća, graška, boba, artičoke i janjetine.

Grad Zadar je u 18. stoljeću nastanila zasebna etnička populacija s područja Skadarskog jezera koja je izbjegla zbog loših uvjeta života pod turskom vladavinom. Arbanasi su nastanili jugoistočni dio zadarskog poluotoka, a za njihovo nastanjivanje je uvelike zaslužna i Mletačka Republika koja je željela oživjeti opustošeni dio zadarskog zaleđa. Navedena je etnička skupina razvila i poseban govor koji je kombinacija gegskog albanskog narječja i jezika u novoj domovini u Zadarskoj županiji. U tradicijskom arbanaškom govoru ujedno je obilje riječi iz turskog i romanskog jezika kao i riječi koje su posuđenice iz hrvatskog jezika. Arbanaški govor zaštićen je kao nematerijalno kulturno dobro koje je potrebno revitalizirati jer mu prijeti izumiranje. Naime, radi se o govoru koji nije zabilježen u pisanom izričaju i kojim govori tek tristotinjak starijih stanovnika naselja Arbanasi. U cilju zaštite arbanaškog govora od izumiranja, isti je proglašen nematerijalnim kulturnim dobrom pod zaštitom UNESCO-a.⁴⁶

⁴⁵ Glavičić, A. (1981). Mirila i počivala na Velebitu (I). *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, 8(1), 197-210.

⁴⁶ Barančić, M. (2009). Arbanasi i etnojezični identitet. *Croatica et Slavica Iadertina*, 4(4.), 551-568.

5.3. Pojavni oblici turizma i kulturnog turizma u Zadarskoj županiji

Zadarska regija pogodna je za razvoj brojnih selektivnih vrsta turizma poput ekoturizma, kulturnog turizma, tematskog i avanturističkog turizma te nautičkog turizma.

Ekoturizam i ruralni turizam pruža mogućnosti za razvoj nerazvijenih i slabije razvijenih područja Hrvatske, što rezultira pojavom ostalih pozitivnih ekonomskih i neekonomskih učinaka u turizmu kao što je zapošljavanje radne snage, smanjenje depopulacije i deruralizacije slabije naseljenih područja. Osobite mogućnosti za razvoj ruralnog turizma postoje u Zadarskom zaleđu gdje se turizam može razviti kao sinergija turističkih i poljoprivrednih aktivnosti. To je optimalan način revitalizacije područja Ravnih kotara – žitnice Zadarske županije. U razvoju ekoturizma treba staviti naglasak na održivost kao i na ponudu domaće, ekološki uzgojene hrane. Putem kulturnog turizma provodi se revitalizacija kulturnih dobara ostvaruju se pozitivni ekonomski učinci. Zadar kao grad bogate kulturne baštine ima visok stupanj razvijenosti kulturnog turizma, ali i brojne potencijale za njegov daljnji razvoj.

Razvedena obala zadarskog područja je značajan turistički resurs za razvoj nautičkog turizma i kružnih putovanja. Crusing je dinamičan oblik odmora koji bilježi značajan rast potražnje. Na području Zadra je smješteno 43 hotela, čiji je kapacitet 4286 kreveta. Osim hotelskih kapaciteta, turistima je na raspolaganju privatni apartmanski smještaj u modernom opremljenim apartmanima i sobama. U privatnom smještaju turistima su na raspolaganju i usluge prehrane, bazirane na autohtonoj prehrani. Materijalna osnova za razvoj nautičkog turizma osigurana je u sedam marina, a na 19 postoje privezišta i sidrišta s više desetaka vezova.

Kulturni turizam Zadarske županije podijeljen je na turizam kulturne baštine, umjetnički, kreativni te urbani i ruralni kulturni turizam. Turizam kulturne baštine predstavlja najrazvijeniji pojavni oblik kulturnog turizma na području grada Zadra i Zadarske županije. Turizam kulturne baštine razvijen je u okviru izletničkih tura u kulturnom turizmu u čijoj organizaciji sudjeluju turističke agencije i Udruga turističkih vodiča Zadarske županije.

Turizam kulturne baštine u gradu Zadru i županiji ne predstavlja zaseban oblik turističkog kretanja, već se u najvećoj mjeri kombinira s turističkim kružnim putovanjima te realizira u vidu poludnevnih izleta. Najbolje valoriziranu baštinu u kulturnim izletničkim turama grada Zadra predstavlja stara gradska jezgra grada s naglaskom na sv. Donat, katedralu sv. Stošije, Rimski forum, Trg pet bunara, utvrdu Forte te stalnu izložbu Zlato i srebro Zadra. Osobit značaj

u turizmu kulturne baštine ima i posjet gradskoj jezgri Biograda na moru te povijesnog grada Nina.

Turizam kulturne baštine na otocima u Zadarskoj županiji uglavnom se razvija kao dodatna aktivnost tijekom boravišnog i kupališnog turizma. Kako na otocima prevladava privatni smještaj u sobama i apartmanima, uglavnom izostaje komponenta organiziranog turizma, a turisti uglavnom dolaze individualno te je stoga i priroda posjeta kulturnoj baštini individualna. Čest je slučaj da baština na otocima nije adekvatno valorizirana, odnosno nije uspostavljen sustav označavanja baštine te ne postoji adekvatna usluga turističkog vodiča u prezentaciji baštine zainteresiranim gostima. U zagorskom području županije, kulturni turizam se razvija u sklopu ruralnog turizma koji se primarno odvija na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. Jednako kao i u turizmu na otocima, čest je slučaj nedostatne valorizacije atrakcija u zagorskom području, u smislu nedostatka staza koje vode do atrakcija, označavanja i usluge turističkih vodiča.

U gradu Zadru se od travnja do prosinca organizira aktivnost Povijesni đir po gradu. Po uzoru na navedenu manifestaciju u organizaciji Udruge G-dur koju sufinancira turistička zajednica, potrebno je proširiti sadržaj navedene manifestacije na zadarske otoke i ruralna područja kako bi se značajne pridonijelo turističkoj i kulturnoj revitalizaciji navedenih područja.⁴⁷

Nematerijalna kulturna baština Zadarske županije prezentira se u okviru turističkih događanja i manifestacija pod okriljem i pokroviteljstvom Turističke zajednice. Po broju i raznolikosti turističkih događanja i manifestacija prednjački grad Zadar kao središte županije. Tradicionalno se organiziraju manifestacije Ribarski dani i Noć punog miseca. Na navedenim manifestacijama se predstavlja pučka tradicijska kultura, odnosno plesovi, mitovi i legende, umjetnički zanati i tradicijske igre te pučka gastronomska kultura. Za turiste, ali i domicilno stanovništvo je osobito privlačna manifestacija povijesni đir po gradu u organizaciji udruge G-dur kojom se promovira edukacija o spomeničkog baštini grada.

Nematerijalna kulturna baština podupire se i njeguje i manifestacijama Karnevalić 057 u veljači te putem Smotre folkloru Zadarske županije u kolovozu kao događaja na kojem se osobito promovira i njeguje pučka tradicija i običaji u vidu pjesme, plesa, napjeva, prezentacije izvedbe glazbe na pučkim glazbalima u narodnim nošnjama različitih krajeva županije; otoka,

⁴⁷ Razović, M. (2009). Obilježja ponude kulturnog turizma dalmatinskih županija. *Acta turistica nova*, 3(1), 137-162.

priobalnog pojasa i ruralnog područja. Značajan doprinos razvoju turizma nematerijalne kulturne baštine ima i studentski etnografski festival koji se odvija krajem svibnja.

Kulturna baština se prezentira turistima i u otočkom te ruralnom području, i to primarno kroz organizaciju pučkih fešti koje objedinjuju tradicijsku gastronomsku ponudu, folklornu ponudu, prezentaciju tradicijskih zanata i običaja te načina života lokalnog stanovništva.⁴⁸

Umjetnički turizam ili turizam visoke kulture osobito je razvijen u gradu Zadru kao županijskom središtu. Glazbene večeri u sv. Donatu predstavljaju najprepoznatljiviju manifestaciju umjetničkog turizma grada koja se održava od 1960. godine. Inicijator ideje o organizaciji Glazbenih večeri u sv. Donatu je bio zadarski dirigent Pavle Dešpalj. Tematika Glazbenih večeri je izvedba klasičnih glazbenih djela od strane pojedinih domicilnih i međunarodnih umjetnika te komorskih i simfonijskih orkestara.⁴⁹

U muzejskim i galerijskim prostorima grada Zadra kontinuirano se održavaju likovne izložbe na kojima se predstavljaju djela pojedinih umjetnika ili skupina, primjerice članova Hrvatskog društva likovnih umjetnika. U muzejskim i galerijskim prostorima Zadarske županije često se organiziraju međunarodne likovne izložbe.

Dvije turističke manifestacije posvećene su plesnoj umjetnosti. To su ljetna plesna radionica u organizaciji Zadarskog plesnog ansambla te međunarodni plesni festival u organizaciji plesne udruge Gesta. Na navedenim manifestacijama uče se i prezentiraju klasični i suvremeni plesovi pod vodstvom priznatih plesnih mentora na domaćoj i međunarodnoj razini.

Zaljubljenici u filmsku umjetnost mogu uživati u zadarskom filmskom festivalu Avventura koji se odvija krajem kolovoza. Zadar je poznat kao grad s najljepšim zalaskom sunca na svijetu prema mišljenju Alfreda Hitchcoka. Kako bi se iskazala zahvalnost i počast djelima filmskog redatelja te pisca kriminalističkih i horor djela, u Zadru se organiziraju i Hitchcockove filmske večeri. Udruga zadarskih pisaca promovira književnost grada putem književnog događanja Kalibarbestival koji se održava u rujnu.

⁴⁸ Turistički news portal. Dostupno na: <http://hrturizam.hr/saznajte-koje-su-manifestacije-dobile-potporu-tz-zadarske-zupanije/> (23.02.2019.)

⁴⁹ Vežić, P. (2012). About Musical Evenings in St. Donat and their spaces. In *Glazbene večeri u Sv. Donatu-Pet desetljeća glazbe*. Hrvatsko narodno kazalište Zadar.

Na razini Zadarske županije, a osobito na razini grada Zadra prate se suvremeni trendovi u kreativnom turizmu kao zasebnom obliku kulturnog turizma u kojem je naglašena stvaralačka uloga sudionika kulturnih događanja. Udruga za promicanje audio-vizualne kulture FISST organizira Festival kreativnosti i „Uradi sam“ kulture u lipnju. Tematika festivala je raznolika te uključuje izradu rukotvorina, održavanje kreativnih radionica i performansa kao i prezentaciju world glazbe. Na festivalu se ujedno promoviraju audio-vizualni radovi neafirmiranih umjetnika. Navedeni festival predstavlja kreativni turistički doživljaj, ali se svojim sadržajem uvelike uklapa i u ponudu urbanog kulturnog turizma. Ponuda urbanog kulturnog turizma prisutna je i na festivalu Kalelargart na kojem se predstavljaju performansi suvremenih uličnih umjetnika.⁵⁰ Rise up festival održava se u prostoru nekadašnjeg kazališta lutaka u Zadru te predstavlja kombinaciju suvremenog glazbenog izričaja i ekstremnih sportova.⁵¹

⁵⁰ Festival kreativnosti i „Uradi sam“ kulture. Dostupno na: <https://www.facebook.com/events/848595368562904/> (25.02.2019.)

⁵¹ Rise up festival. Dostupno na: <https://www.facebook.com/events/rise-up-festival/878915655457090/> (25.02.2019.)

6. SMJERNICE ZA DALJNI RAZVOJ KULTURNOG TURIZMA NA PODRUČJU ZADARSKE ŽUPANIJE

Na temelju prethodnog prikaza o pojavnim oblicima kulturnog turizma na razini Zadarske županije, primjećuje se da funkcija kulturnog turizma u postizanju ujednačenog regionalnog razvoja nije u potpunosti postignuta. Naime, grad Zadar i ostale urbane cjeline županije značajno prednjače u ukupnoj ponudi sadržaja u kulturnom turizmu u odnosu na otoke i zagorski dio županije.

Iako je tijekom posljednjih godina zabilježen značajan napredak u pogledu turističke valorizacije spomeničke baštine u ruralnom i otočnom dijelu županije, taj je proces potrebno provoditi sustavno kako bi se postigla ujednačena turistička valorizacija različitih prostornih cjelina u kulturnom turizmu Zadarske županije. Temeljni preduvjet za turističku valorizaciju je provedba mapiranja neiskorištenih kulturnih resursa i njihovih turističkih potencijala u kulturnom i drugim selektivnim oblicima turizma. Procesu mapiranja kulturnih resursa potrebno je pristupiti multidisciplinarno, sa povijesnog, arheološkog, konzervatorskog, etnološkog i turističkog stajališta.

Turistički nevaloriziranu spomeničku baštinu u ruralnom i otočnom dijelu županije potrebno je valorizirati izgradnjom potrebne infrastrukture, odnosno prilaznih puteva u vidu pješačkih i biciklističkih staza te uvesti višejezični sustav označavanja i signalizacije spomeničke baštine kako bi se turisti mogli educirati o istoj. Valorizacijom spomeničke baštine otoka i zagore istodobno se iskorištavaju kulturni i rekreativni potencijali županije. Osim toga, valorizirani kulturni resursi imaju potencijal zapošljavanja lokalnog stanovništva u ulozi turističkih vodiča i edukatora, voditelja radionica u kreativnom turizmu te prezentatora nematerijalne baštine pojedinih područja pod okriljem spomeničke baštine.

Valorizirana kulturna baština ruralnog i otočnog područja ujedno ima potencijal postati poprište brojnih društvenih i kulturnih događanja, osobito u razdoblju pretsezone i postsezone jer kulturni turizam, osim uravnoteženog regionalnog razvoja, djeluje kao značajan čimbenik u produljenju turističke sezone. Proces valorizacije spomeničke baštine danas je uvelike olakšan zbog dostupnosti sufinanciranja iz sredstava Kohezijskog fonda Europske unije.

Osim turizma zasnovanog na pretežno na sakralnoj i fortifikacijskoj spomeničkoj baštini, otočna i ruralna područja su idealne sredine za razvoj kreativnog turizma. Kako je navedeno u teorijskom dijelu istraživanja, bit kreativnog turizma nije u pasivnom promatranju kulturnih dobara, događanja i manifestacija, već u zadovoljavanju potrebe turista za vlastitim kreativnim doprinosom i stvaralaštvom. Suvremeni način života u urbanim sredinama je ubrzan, obilježen rutinskim zadaćama i vodi ka alijenaciji od ljudske imaginacije, mašte i zadovoljstva koje proizlazi iz radosti stvaranja. Kreativni turizam povezuje čovjeka s njegovom biti i svrhom upravo kroz proces stvaranja.

Otočke i zagorske sredine su sredine u kojima je zadržan osjećaj zajedništva i načina života koji prati prirodne zakonitosti. Upravo iz tog razloga su potencijali kreativnog turizma u ruralnim i otočnim sredinama osobito veliki. Čovjek je u takvim prostorima lišen pretjeranih vanjskih podražaja koji proizlaze iz okoline (buke, gužve, zasićenosti informacijama iz medija) i prirodno se vraća osluškivanju vlastitog unutarnjeg bića, a to je osnova za razvoj kreativnosti i stvaralaštva. Zadarska županija ima i brojne tradicijske zanate te umijeća i vještine o kojima turisti - sudionici u kreativnom turizmu mogu učiti kroz radionice. Kreativnim turizmom je moguće očuvati tradiciju lončarstva, pučke gastronomije, plesova i narodnih običaja vezanih uz poljoprivredne radove i ribarstvo te dati novi značaj cjelokupnoj tradicijskoj kulturi, pritom vodeći računa da ona ne izgubi na autentičnosti i izvornosti izričaja.

Na temelju ulaganja u turizam kulturne baštine i kreativni turizam u ruralnim i otočnim područjima Zadarske županije, dugoročno se stvaraju i preduvjeti za uravnoteženiju distribuciju smještajnih i prometno-komunikacijskih čimbenika ponude na razini županije kao turističke destinacije.

7. ZAKLJUČAK

Turizam je pojava koja se povijesno razvijala kroz više faza, od elitnog turizma do masovnog i selektivnih oblika turizma. U suvremenom turizmu se potrebe turista počinju sve više diferencirati, a uloga kulturnih sadržaja u ukupnoj turističkoj ponudi postaje sve važniji privlačni čimbenik u donošenju odluka o putovanju. Sadržaji kulturnog turizma mogu biti primarni ili sekundarni motiv posjeta turista destinaciji te se isprepliću s ostalim oblicima selektivnog turizma.

Kulturni turizam je širok pojam iz razloga što je kultura široki višedimenzionalan pojam. Kultura se odnosi na kulturnu baštinu i nasljeđe nekog naroda te sustav vjerovanja, vrijednosti i normi koji povezuje zajednicu i definira njezin identitet. Kulturna baština može se podijeliti na nepokretnu i pokretnu materijalnu baštinu te na nematerijalnu kulturnu baštinu. U kulturni turizam je moguće ubrojiti sva turistička putovanja koja su motivirana potrebom za posjetom i sudjelovanjem u određenim kulturnim sadržajima u turističkim destinacijama. Pojavni oblici kulturnog turizma su turizam kulturne baštine, umjetnički turizam, kreativni turizam te urbani i ruralni kulturni turizam.

Kulturni turizam Zadarske županije je vrlo dobro razvijen zahvaljujući bogatstvu nepokretne i pokretne kulturne baštine kao i bogatoj i raznolikoj nematerijalnoj kulturi ovog područja. Središte kulturnog turizma županije je sam grad Zadar u kojem je visoko razvijen turizam kulturne baštine, umjetnički, kreativni i urbani kulturni turizam. Otočno i zagorsko područje županije zaostaju u pogledu turističke valorizacije kulturne baštine kao i po ukupnom stupnju razvijenosti turističke djelatnosti. Valorizacijom kulturne baštine moguće je postići uravnoteženiji regionalni razvoj i produljenje turističke sezone te privući veći broj turista u navedena područja. Valorizacija kulturnih resursa ujedno je preduvjet za pokretanje raznolikih kulturno-povijesnih događanja i manifestacija utemeljenih na lokalnom kulturnom identitetu. Kako bi se uspješno odgovorilo na potrebe suvremenih turista, ujedno je važno poticati kreativni turizam koji se temelji na sudjelovanju turista u različitim kreativnim sadržajima kojima se zadovoljava potreba za stvaralaštvom i vlastitim izražavanjem. Na ovaj se način stvaraju kulturni sadržaji s dodatnom vrijednošću koja je obogaćena osobnim iskustvom i jedinstvenim doživljajem destinacijske ponude.

LITERATURA

1. Antoljak, S. (1984). Vladarski dvor (palača) i kraljevske kuće u srednjovjekovnom Zadru (s posebnim osvrtom na doba Arpadovića i Anžvinaca). *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 17(1), 55-76.
2. Barančić, M. (2009). Arbanasi i etnojezični identitet. *Croatica et Slavica Iadertina*, 4(4.), 551-568.
3. Berić, D. (1960). Crkva sv. Ilije u Zadru. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 11(1), 136-163.
4. Brković, D. (2017). *Uloga zadarskog fortifikacijskog sustava i njegova valorizacija u urbanom turizmu Zadra* (završni rad). Zadar: Sveučilište u Zadru. Odjel za turizam i komunikacijske znanosti.
5. Creative tourism. Dostupno na: <https://catrionacampbell.wordpress.com/what-is-creative-tourism/> (11.02.2019.)
6. Čaldarović, O., Šarinić, J. (2009). Prvi znaci gentrifikacije? Urbana regeneracija u tranzicijskom društvu: slučaj Hrvatske. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 46(3/4 (181/182)), 369-381.
7. Čulić, J. (1953). Zadar. Zadar: Turistički savez.
8. Čupković, G. (2012). Local great potentials in critical interpretation. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 49(2), 70-70.
9. Definicija udruženja AIEST, prema Hunziker W., Krapf K.: Grundriss der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre, Polygraphischer Verlag AG, Zürich, 1942., str. 23.
10. Domazet, A. (2007). Theology and Psychology: Potentialities and Limits of Dialogue. *Filozofska istraživanja*, 27(2), 261-278.
11. Festival kreativnosti i „Uradi sam“ kulture. Dostupno na: <https://www.facebook.com/events/848595368562904/> (25.02.2019.)
12. Geić, S. (2002). *Turizam i kulturno-civilizacijsko naslijeđe*. Split: Sveučilište u Splitu.
13. Glavičić, A. (1981). Mirila i počivala na Velebitu (I). *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, 8(1), 197-210.
14. Graovac, V. (2004). Populacijski razvoj Zadra. *Geoadria*, 9(1), 51-72.
15. Gredičak, T. (2008). Kulturna baština u funkciji turizma. *Acta turistica nova*, 2(2), 205-234.

16. Haralambos, M. Holborn, M. (2002) Sociologija; poglavlje Kultura i identitet. Zagreb: Golden marketing, str. 883.
17. Hasenay, D., Krtalić, M., Šimunić, Z. (2011). Obrazovanje studenata informatologije o čuvanju i zaštiti kulturne baštine–temeljna znanja i njihov prijenos u praksu. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 57(25), 61-75.
18. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Komodifikacija. Dostupno na: <http://struna.ihj.hr/naziv/komodifikacija/25312/> (20.02.2019.)
19. Ivanović, M. (2014, December). The perceived authenticity of iconic heritage sites in urban tourism: the case of Constitutional Hill, Johannesburg, South Africa. In *Urban Forum* (Vol. 25, No. 4, pp. 501-515). Springer Netherlands.
20. Jagić, S. (2006). Interkulturalno-pedagoški čimbenici turizma. *Pedagogijska istraživanja*, 3(1), 73-84.
21. Jelaska Marijan, Z. (2003). Interpretacije događaja vezanih uz 1102. godinu u udžbenicima povijesti korištenim na području današnje Republike Hrvatske od kraja I. svjetskog rata do školske godine 2001./2002. *Croatica Christiana periodica*, 27(51), 179-205.
22. Jelinčić, D. A. (2012). Culture or Heritage? The Problem of Intangibility: a comment. *Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, 42(35), 30-33.
23. Kolar, T., Zabkar, V. (2010). A consumer-based model of authenticity: An oxymoron or the foundation of cultural heritage marketing?. *Tourism management*, 31(5), 652-664.
24. Kulturna baština Zadarske županije. Dostupno na: <https://www.zadarska-zupanija.hr/index.php/o-nama/kulturno-povijesna-bastina> (16.02.2019.)
25. Neviska koleda. Dostupno na: <http://www.pasman.hr/hr/pasman/manifestacije#prettyPhoto> (09.02.2019.)
26. Novak, G., Stari Grci na Jadranskom moru, "Rad JAZU", 1961, 169-187.
27. Pančić Kombol, T. (2006). Kulturno naslijeđe i turizam. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (16-17), 211-226.
28. Paraščić, I. (2008). O institucijskoj teoriji umjetnosti. *Prolegomena: časopis za filozofiju*, 7(2), 181-203.
29. Petrić, L. (2003). *Osnove turizma*. Split: Ekonomski fakultet.
30. Poljanec-Borić, S., Wertag, A., Šikić, L. (2018). Sense of place: Perceptions of permanent and temporary residents in Croatia. *Turizam: međunarodni znanstveno-stručni časopis*, 66(2), 177-194.

31. Ravlić, J.. (1964). Zadar : geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura: zbornik. Zagreb: Matica Hrvatska.
32. Razović, M. (2009). Obilježja ponude kulturnog turizma dalmatinskih županija. *Acta turistica nova*, 3(1), 137-162.
33. Reisinger, Y., Dimanche, F. (2010). *International tourism*. London: Routledge, str. 86.
34. Rimski forum. Dostupno na: <http://www.zadar.hr/hr/rimski-forum/> (15.02.2019.)
35. Rise up festival. Dostupno na: <https://www.facebook.com/events/rise-up-festival/878915655457090/> (25.02.2019.)
36. Ružić, P. (2005). Ruralni turizam. Pula: Institut za poljoprivredu i turizam.
37. Shepherd, R. (2002). Commodification, culture and tourism. *Tourist studies*, 2(2), 183-201.
38. Sibenski tanac. Dostupno na: <http://www.057info.hr/kultura/2018-01-03/ministarstvo-kulture-uvrstilo-sibenski-tanac-u-nematerijalno-kulturno-dobro-hrvatske> (09.02.2019.)
39. Špoljar, L. (2011). Tajna čipke. *Spectrum: ogledi i prinosi studenata teologije*, (1-2), 45-47.
40. Tovareća mužika. Dostupno na: <http://www.dugiotok.hr/atrakcije-tovareca-muzika> (10.02.2019.)
41. Turistički news portal. Dostupno na: <http://hrturizam.hr/saznajte-koje-su-manifestacije-dobile-potporu-tz-zadarske-zupanije/> (23.02.2019.)
42. UNESCO. Tangible cultural heritage. Dostupno na: <http://www.unesco.org/new/en/cairo/culture/tangible-cultural-heritage> (18.02.2019.)
43. UNWTO. Definitions of tourism. Dostupno na: <http://publications.unwto.org/publication/UNWTO-Tourism-definitions> (16.02.2019.)
44. Vežić, P. (2012). About Musical Evenings in St. Donat and their spaces. In *Glazbene večeri u Sv. Donatu-Pet desetljeća glazbe*. Hrvatsko narodno kazalište Zadar.
45. Vrtiprah, V. (2006). Kulturni resursi kao činitelj turističke ponude u 21. stoljeću. *Ekonomski misao i praksa*, (2), 279-296.
46. Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, Narodne novine, Međunarodni ugovori br. 5/05,5/07.

POPIS SLIKA

Slika 1. Dimenzije kulturnog turizma	14
Slika 2. Katedrala sv. Stošije	24
Slika 3. Crkva sv. Donata	25
Slika 4. Crkva sv. Križa u Ninu	27
Slika 5. Paška čipka	29
Slika 6. Tovareća mužika	31